

Närodla altarblommor

- Svenska Kyrkans möjligheter
att odla egna snittblommor

Marianne Leckström

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i
Kulturvård, Trädgårdens hantverk och design
15 hp
Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet

2015

Närodlade altarblommor
- Svenska Kyrkans möjligheter att odla egna snittblommor

Marianne Leckström

Handledare: Evalena Öman

Kandidatuppsats, 15 hp
Trädgårdens hantverk och design
Lå 2014/15

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
Box 130
SE-542 21 Mariestad, Sweden

www.conservation.gu.se
Tel +46 31 7860000

Program in Conservation, Gardening and Garden Design
Graduating thesis, 2015

By: Marianne Leckström
Mentor: Evalena Öman

Locally grown altar flowers
- The opportunities for the Swedish Church to grow their own cut flowers

ABSTRACT

Reflections on the use of altar flowers and how they are procured led to this thesis. There has been a strong development in Fairtrade and locally grown food but the same cannot be said for cut flowers. The largest religious body in Sweden the Church of Sweden, with its parishes all over the country, is in the position to influence society. Considering human rights, environmental issues and basic Christian values there should be other ways to fill the need for altar flowers. By gathering information from parishes that grow their own altar flowers and from horticulturally knowledgeable people outside of the Church's activities, the possibility for parishes' self-sufficiency in altar flowers for most of the year is investigated. Ever since flowers started being used on the altar there has been differences in opinion on their function and symbolic value. Tradition rules without there being a uniform view on it and the liturgy of colour is limiting when choosing altar flowers. Important views and reflections have come up during this research, showing great possibilities for parishes to grow their own altar flowers or find other more sustainable options. By utilizing the values that come from your own cultivation, the Church of Sweden as an organisation has a lot to gain.

Title in original language: Närodlade altarblommor
– Svenska Kyrkans möjligheter att odla egna snittblommor

Language of text: Swedish

Number of pages: 36

Keywords: cut flowers, Swedish church, cultivating, environment, added value

Förord

Denna kandidatuppsats har varit otroligt intressant och givande att genomföra. Jag är tacksam över den egna processen och utvecklingen som skett genom denna kandidatuppsats.

Ett stort tack vill jag rikta till alla informanter som så villigt delat med sig av sina kunskaper och erfarenheter. Jag är oerhört tacksam över att ni alla bidragit med er tid både vad gäller förberedelser och genomförande av intervjuer och studiebesök. Dessutom har ni varit tillgängliga för mina frågor och funderingar i efterhand. Ni har alla visat så stort engagemang och delgett inspiration, vilket gjort mig varmt tacksam genom hela detta arbete.

Ett stort tack vill jag ge till min handledare Evalena Öman som varit mitt stöd och bollplank genom hela detta kandidatarbete. Dina kloka synpunkter, idéer och reflektioner har varit ovärderliga. För mig har du varit precis det stöd som jag behövt genom arbetet.

Jag vill också tacka skolans kunniga och inspirerande bibliotekarie Maria Hörnlund som så gärna bistår med fantastisk hjälp i informationssökandets djungel.

Slutligen vill jag tacka alla mina fina vänner i klassen som varit ett stort stöd, ibland bara genom vetskapen att ni finns där.

Stort tack till er allesammans!

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	9
1.1 Bakgrund och presentation av sammanhanget	9
1.2 Forsknings- och kunskapsläge	9
1.3 Problemformulering	10
1.4 Frågeställningar	10
1.5 Målsättning och syfte	10
1.6 Avgränsningar	10
1.7 Metod och material	10
1.8 Källmaterial och källkritik	11
1.9 Presentation av informanter	13
2. UNDERSÖKNINGSDEL	15
2.1 Svenska Kyrkan	15
2.1.1 Kyrkan som kulturmiljö	15
2.1.2 Kyrkans organisation	15
2.1.3 Kyrkoårets liturgi	15
2.1.4 Altarets funktion	16
2.1.5 Altarblommor	16
2.2 Genomförande	16
2.2.1 Svenska Kyrkans tradition med altarblommor	16
2.2.2 Planteringar och anläggningar för eget odlande	17
2.2.3 Mervärden utifrån ett hållbarhetsperspektiv	18
3. Resultat	19
3.1 Svenska Kyrkans tradition med altarblommor	19
3.2 Planteringar för eget odlande	21
3.2.1 Planteringens läge	21
3.2.2 Planteringens storlek och dess mängd av blommor	22
3.2.3 Planteringens hållbarhet över tid	23
3.2.4 Ej lämpliga växter i en perennrabatt	23
3.2.5 Buketternas form och färg i kyrkans rum	24
3.2.6 Enskilda blommors form och färg	24
3.2.7 Ej lämpliga växter till buketter i kyrkorummet	25
3.2.8 Växter från omgivande natur att använda i buketter	25
3.2.9 Samlade erfarenheter	25
3.2.10 Dagboken med kyrkoalmanacka	26
3.3 Mervärden utifrån ett hållbarhetsperspektiv	28
3. DISKUSSION OCH SLUTSATSER	30
4. SAMMANFATTNING	33
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	34
BILAGA 1 Jämförelse mellan anvisningar i tre olika kyrkoalmanackor	
BILAGA 2. Kyrkoårets liturgiska färger	
BILAGA 3. Frågeformulär till församlingar	
BILAGA 4. Växksammanställning	
BILAGA 5. Färgliturgi – problem/möjligheter	

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund och presentation av sammanhanget

Med bakgrund som florist och med flerårig erfarenhet som kyrkogårdsarbetare väcktes min förundran över mängden bilresor till och från blomsteraffärer för att inhandla snittblommor till helgens gudstjänster. Vilka tankar finns bakom detta? Varje vecka firas enligt tradition gudstjänst inom Svenska Kyrkan och altaren över hela landet, från norr till söder, pryds av blommor. Odling av snittblommor har i stort sett upphört i Sverige. Detta beror inte på minskad efterfrågan utan främst på att importen tagit över marknadsandelar (Jordbruksverket, 2013). En stor del av importen kommer från låglöneländer som Kenya, Etiopien, Colombia och Ecuador. I Colombia består arbetsveckan inom blomsterindustrin av 70-80 arbetstimmar och i Latinamerika lider mer än hälften av snittblomsarbetare av förgiftningssymptom på grund av kontakten med giftiga kemikalier (Fairtrade, 2013). Med tanke på mänskliga rättigheter, mängden korta och långa transporter, vilket alltsammans påverkar miljö och framtida generationers förutsättningar känns det angeläget att lyfta möjliga förändringar. I arbetet för den framtida miljön har riksdagen beslutat att införa 16 miljö kvalitetsmål och ett generationsmål, där det sistnämnda ska vara vägledande för miljöarbetet på alla nivåer i samhället (Regeringskansliet, 2015). Svenska Kyrkan som landets största trossamfund med ca 6.3 miljoner medlemmar och ungefär 15.6 miljoner gudstjänstbesök per år (Svenska Kyrkan, 2014) har stora möjligheter att påverka och engagera människor genom praktiskt handling. Det finns församlingar som startat någon form av egen odling, där Kirsebergs församling utanför Malmö är ett exempel. Med hjälp av Malmö stads miljöanslag har de gett ut skriften *"Ett solidariskt altarbord"*, med syfte att visa hur altarbordet kan arrangeras utifrån en solidarisk livshållning. Ämnet är aktuellt och varje litet steg åt ett mer hållbart samhälle är ett angeläget avstamp för framtiden.

1.2 Forsknings- och kunskapsläge

Forskning utförs både inom Svenska Kyrkans forskningsenhet, på universitet och högskolor i och utanför Sverige. Övervägande forskning gäller kristendomens historia, kyrkans arkitektur, konst och inventarier, olika teologier och trosinriktningar, inflytelserika biskopar och präster. Mindre mängd forskning handlar om kyrkogårdar, prästgårdar, kvinnors roll i kyrkan och framtidens kyrka, även om dessa områden numera börjat få mer fokus. I *"De kyrkliga kulturarven, aktuell forskning och pedagogisk utveckling"* utgiven 2014, skriver Martin Åhrén (kyrko- och byggnadsantikvarie) ett kapitel som har rubriken *Framtidens kyrkliga kulturarv – vad tillför vi historien idag?* Här lyfts vikten av ett helhetstänkande för det kyrkliga kulturarvet. "Den optimala kompromissen är att kunna genomföra efterfrågade förändringar och samtidigt inordna dem i helheten... Medvetenhet och ambitioner i relationen mellan brukandet och bevarandet är nyckeln till ett lyckat resultat, det som kommer att utgöra framtidens kyrkliga kulturarv" (Åhrén, 2014 s.225-233). När det gäller historien bakom företeelsen med altarbommor, dess uppkomst och utbredning i Sverige är frågan inte mycket behandlad enligt professor Oloph Bexell, Uppsala universitet (informant 10).

1.3 Problemformulering

Närodlat mat och rättvisemärkta livsmedel har fått ökad genomslagskraft i dagens samhälle men när det gäller snittblommor är efterfrågan, information om och tillgång på rättvisemärkta och närodlat växter mindre uppmärksammat. Svenska Kyrkans församlingar kan diplomeras att bli en *Kyrka för Fairtrade*, där fokus än så länge ligger på livsmedel. Arbete runt miljöcertifiering görs men situationen runt altarblommorna utifrån aspekter på mänskliga rättigheter, miljöfrågan och den kristna värdegrunden ligger än så länge i skymundan.

1.4 Frågeställningar

Hur ser Svenska Kyrkans tradition ut när det gäller altarblommor?

Vilka möjligheter finns att vara självförsörjande på altarblommor under så stor del av året som möjligt utifrån kyrkoalmanackans färgliturgi?

Vilka mervärden utifrån ett hållbarhetsperspektiv kan egen odling generera?

1.5 Målsättning och syfte

Målsättningen med arbetet är att sammanställa erfarenheter av egen odling inom Svenska Kyrkan samt att söka fleråriga växter som täcker behovet av snittblommor under så stor del av året som möjligt utifrån kyrkans liturgiska färger. Syftet är att skapa reflektioner runt företeelsen altarblommor samt belysa alternativa möjligheter för en mera hållbar utveckling.

1.6 Avgränsningar

Arbetet inriktas på församlingar inom trossamfundet Svenska Kyrkan. Främst berörs fleråriga växter som perenner, gräs, lökväxter och lignoser. Ett inom Sverige generellt växtmaterial presenteras, vilket gör att lokala biologiska förhållanden bör beaktas för att uppnå ett rättvisande växtresultat vid odlande. Material inhämtat ifrån ett slumpvis urval av församlingar i Svenska Kyrkans tretton stift är underlaget i arbetet. Aktuella odlingar inom Svenska Kyrkan är centrerat till Skåne och Västergötland varpå de flesta erfarenheterna är hämtade därifrån.

1.7 Metod och material

En kvantitativ undersökning utförs för att få ett underlag som visar hur införskaffandet av altarblommor sker idag. Detta sker genom att ett slumpvis urval av församlingar inom Svenska Kyrkans samtliga stift kontaktas och svarar på givna frågor. Arbetets kvalitativa undersökningsmetod består av intervjuer med personer både inom och utanför Svenska Kyrkans verksamhet. Inom Svenska Kyrkan inhämtas kunskaper genom personer med erfarenheter av anläggande och odling av altarblommor. För att bredda kunskapsfältet intervjuas växtkunniga personer utanför Svenska Kyrkans verksamhet som antingen innehar kunskaper om växter för långsiktigt hållbara planteringar eller kompositioner av buketter utifrån årstidernas växttillgång. Dessa kriterier anser jag vara avgörande för att kunna tillgodose behovet av altarblommor utifrån ett hållbarhetsperspektiv. Eftersom *Dagboken med kyrkoalmanacka 2014-2015* är vanligt förekommande som stöd vid församlingars gudstjänstfirande blir dess rekommendationer gällande val av blommornas färg och sort en avgörande del i undersökningen.

1.8 Källmaterial och källkritik

Det finns ett flertal författare som skrivit om kyrkans liturgi, där altarblommor på något sätt behandlas. En av dem är Carl Henrik Marling, docent i praktisk teologi, kunglig överhovpredikant (1988–1996) och författare till ett flertal böcker inom svensk liturghistoria. I detta examensarbete har tre av hans böcker studerats. För att bli mer klar över tidpunkt och orsak bakom företeelsen med altarblommor kontaktades Carl Henrik Martling, numera 90 år, på telefon, vilket visade sig bli ett trevligt samtal men det gav inte någon ytterligare information i frågan. Martling skriver att altarblommorna fick sitt stora genombrott under 1900-talet. Han nämner att det redan då fanns en problematik runt tolkningen av blommorna. Skulle de tillhöra det liturgiska symbolspråket eller endast ha en dekorativ funktion? I sina böcker lyfter Martling främst blommornas funktion som ett offer till Kristus.

Altaret är offrets plats och därför står altarblommorna där. De är offrade och vigda åt döden. Så påminner de om Kristi offer. Detta förklarar den gamla seden att endast snittblommor får stå på altaret. De är avskurna från roten eller löken. Därmed är de vigda till förgängelsen och dömda att vissna. Så blir de en bild av Kristi offer och en hyllning till honom. Blommor i krukor är inte offrade. De ansas och vattnas man för att hålla dem vid liv. Därför kan krukväxter aldrig bli en bild av offret och därför skall de inte stå på altaret (Martling 2004, s.60).

Vidare anses blommorna inte ha markerat kyrkoårsrytmen på samma sätt som altarljusen och de liturgiska färgerna. De sistnämnda finns för människornas skull och bidrar till det kristna budskapet under kyrkoåret medan blommorna endast ses som ett offer och en hyllning till Kristus. Martling skriver att:

Den liturgiska blomsymboliken har alltså relativt lite att göra med växlingen av kyrkoårets tider och dagar. Blommorna har sin riktning främst mot Kristus och talar endast indirekt till människorna. Liksom Kristus själv med sitt ord och sin gärning är den givna och oföränderliga grundvalen för kyrkoårets dynamik, så är altarblommorna, såsom offrade till honom, oberoende av kyrkoårets skiftningar (Martling 1993, s. 225-227).

I ytterligare en av Martlings böcker skrivs att ljusen liksom altarblommorna kan ses som ett offer till Kristus. På samma sätt som blommorna offras genom att vissna ner så offras ljusen genom att de brinner ner.

Professor emeritus vid Lunds universitet, Nils-Arvid Bringéus, etnolog, präst och författare till bland annat boken *Den kyrkliga seden*, från 2005 skriver att liturgiforskare gärna tolkar blommorna som offer. I sin bok benämns olika källor runt altarblommorna som företeelse, bland annat återger han några intressanta meningar från en handledning skriven för kyrkvaktare som gavs ut 1945. Författare till handledningen var kyrkvaktaren Gunnar Johnsson och kyrkoherden Gunnar Rosendal (även benämnd fader Gunnar) i Osby. Här står:

Men det är alldeles icke säkert att blommorna skola stå på altaret. Om det finns en möjlighet att ställa dem vid sidan, så gör detta! En förtjusande plats för blommor är på golvet. De växa ju i regel också på marken. Ställ mycket blommor på golvet! I Osby hava vi blommor på golvet vid altaret, vid dopfunten, vid predikstolens fot och i den vackra nischen i S:t Petri kapell. Men vi hava enligt god kyrklig ordning icke blommorna på altaret (Bringéus 2005, s. 202).

Bringéus nämner den lilla skriften *Altarvård* som utkom första gången 1947 där förslag ges på altarets blomsterprydande utifrån kyrkoårets högtidsdagar. Han skriver att dessa anvisningar endast har rådgivande funktion och inte kan följas till punkt och pricka. Olika årstider gör att tillgängligheten på blommor skiftar över året. Efter att en liturgisk färgkanon återupplivats har färgerna kommit att gälla även blommorna. Genomgående i Bringéus bok omtalas blommorna främst utifrån deras funktion som prydnad men ses ändå som en del i kyrkoårets färgsymbolik.

Boken *Värd i kyrkan*, 2009 är skriven av Nils-Henrik Nilsson som sedan 2006 är kyrkoherde i Adolf Fredriks församling, Stockholm. Han är författare till flertal böcker om gudstjänsten i Svenska Kyrkan och är även medarbetare i den årliga utgåvan *Dagboken med kyrkoalmanackan*. Nilsson skriver att:

Både ljus och blommor markerar att gudstjänsten är en fest och en högtid... Antalet ljus och vaser med blommor kan variera efter kyrkoåret och graden av högtid. På de största högtiderna: påskdagen, juldagen med flera används sex ljusstakar och gärna mycket fina blommor. Under kyrkans fastetider – advent, fastan och passionstiden – används två ljusstakar och mycket enkla blommor, kanske till och med uppblandat med ris. De blommor som använts för altarets prydnad får med fördel ha lokal prägel och vara från trakten så att det blir en gåva från församlingen till Gud (Nilsson 2009, s.36-37).

Trots åtskilligt nerlagda timmar på att i litteratur, genom telefonsamtal och mailkonversationer söka någon form av enhetlig funktion för altarblommorna tycks någon sådan inte finnas. Snarare kan det konstateras att uppgifterna och åsikterna runt altarblommornas funktion drar åt olika håll både mellan olika författare och inom böcker med samma författare. De uppgifter som pekar åt samma håll är de som gäller den ungefärliga tidpunkten för altarblommors inträde i Sverige. Traditionen börjar vid sekelskiftet 1900 men omfattningen skiljer sig troligen över landet. Var influenserna kom ifrån verkar inte närmare utrett.

För att få en uppfattning om anvisningarna runt blommornas färg, sort och antal har varit enhetliga över tid valde jag att göra en jämförelse mellan tre olika skrifter. *Altarvård*, vilken Bringéus omnämner i sin bok, får här representera den tidigaste skriften. Boken är skriven av hovpredikant Sven-Åke Rosenberg och diakonissa Lisa Johanson, utgiven år 1960. Nästa bok är en fjärde upplaga av *Kyrkokalender*, skriven av Frithiof Dahlby och utgiven 1971. Dahlby var komminister i Gustaf Vasa församling i Stockholm under åren 1948-1969 samt generalsekreterare i Svenska scoutförbundet under 1940-talet. Han nämner uppgifterna om blommorna mer som ett "kom ihåg" och poängterar tydligt att dessa endast ska ses som förslag. Anvisningarna är allmänt hållna på grund av att tillgången på blommor i landet skiftar stort (Dahlby 1971, s.255). Slutligen jämförs *Dagboken med kyrkoalmanacka* vilken är den styrande utgångspunkten i min undersökning. Boken har varit årlig utgåva sedan 1973 och grundare är Karl-Henrik Lomaeus som i samband med att almanacksmonopolet upphörde i Sverige började ge ut almanackan. Hans son, Göran Lomaeus är numera redaktör och formgivare för utgåvan. Den upplaga som jag använt mig av är den senaste som gäller för åren 2014-2015. Göran Lomaeus uppger i ett telefonsamtal att anvisningarna i almanackan inte grundar sig på Fritjof Dahlbys utgåva (informant 11). Förhållandet mellan skriften *Altarvård* och de andra böckerna finns ingen uppgift om. Blommornas färg, sort och antal visade sig inte skilja speciellt mycket åt. Jämförelsen finns med som bilaga i arbetet. (bilaga 1)

1.9 Presentation av informanter

Här görs en presentation av arbetets informanter. Urvalet av informanter presenteras under rubriken Genomförande.

Lili Granlund, diakon, trädgårdsmästare och fram till alldeles nyligen verksamhetsansvarig för Refugium i Varnhem. Detta är en diakoniverksamhet som arbetar utifrån temat grönt arbete, kultur och hantverk. Deltagarna är människor som av olika anledningar stått utanför arbetsmarknaden en längre tid och som får möjlighet till en daglig sysselsättning, fasta tider och socialt umgänge. Lili var med från start i verksamheten och har praktisk erfarenhet av odlingarna vid Varnhems klosterkyrka. Hon avslutade studietiden på Institutionen för kulturvård 2011, med kandidatuppsatsen *"Blommorna i kyrkorummet - från odlingsbädd till altare i Varnhems klosterkyrka"*. Som både trädgårdsmästare och diakon har hon stort intresse för hållbarhetsfrågor.

Torrid Bengtsson, stiftskonsulent inom hållbar utveckling i Lunds stift och f.d. kyrkoherde **Per Håkansson**, Kirsebergs församling, Malmö har tillsammans gjort skriften "Ett solidariskt altarbord". Per Håkansson har sedan mitten av sjuttioalet arbetat med miljöfrågor, först som stiftskonsulent för hållbar utveckling i Lunds stift, sedan som präst och kyrkoherde i Kirsebergs församling. Genomgåendet har Per arbetat för att få in ett miljötänk i allt som görs i församlingen. I Kirseberg har en perennplantering anlagts för att där kunna plocka snittblommor till kyrkans altare, församlingshem och borden i den eget drivna restaurangen. Detta har visat sig fungerat så pass väl att planteringar för flera församlingar runt om planeras.

Kyrkoherde **Anna Eklund** innehar helhetsansvaret att driva hållbarhetsfrågor utifrån teologisk grund i Kvistofta församling. Även här i Kvistofta finns en fungerande perennplantering. Kyrkogårdsarbetare **Tomas Friberg** tillsammans med stiftskonsulent Torrid Bengtsson visade mig runt och berättade om planteringarna.

Mrika Irvine är sedan 2004 anställd inom avdelningen Vildflor på Botaniska trädgården i Göteborg med uppgift att bevara och utveckla vildinsamlade växter. Hon innehar goda kunskaper och erfarenheter av fleråriga växter och att sätta samman buketter av perenner och växter från omgivande natur utifrån sina arbetsår vid privatägda gods i både Sverige och England.

Anna-Karin Westlund florist med gesällbrev. Under 13 år har hon drivit blomsterbutiken Cattleya Blommor och Inredning AB i Mariestad. Hon har undervisat ca 5 år vid Sötåsens floristutbildning utanför Töreboda. Anna-Karin har stor yrkesskicklighet och kunskap om snittblommor för bukettbinderi.

Mona Holmberg, trädgårdskonsult, föreläsare för exempelvis universitet, bostadsbolag och trädgårdsföreningar. Hon har stor kunskap och lång erfarenhet inom gestaltning och anläggning av offentliga perennplanteringar och dess hållbarhet över tid.

Inom området långsiktigt hållbara perenner används en föreläsning av **Jonas Bengtsson**, som i över 30 år drivit Djupedals plantskola på Hisingen utanför Göteborg. Jonas är ordförande i Perenngruppen, dessutom deltar han i internationella sortutvärderingar av perenner.

Önskvärt hade varit att hitta en större geografisk spridning på fungerande planteringar inom eller utanför Svenska Kyrkans verksamhet. Eftersom perennodlingar inom Svenska Kyrkans församlingar ligger i startgroparna och övrig snittblomsodling i Sverige knappt förekommer byggs undersökningen utifrån erfarenheter i Skåne och Västergötland. Det bör tilläggas att resultatet kan påverkas av att endast positivt inställda församlingar med erfarenheter av eget odlande är representerade i undersökningen. Erfarenheter från församlingar med motsatt inställning kan möjligtvis påverka undersökningens resultat.

2. UNDERSÖKNINGSDEL

2.1 Svenska Kyrkan

Nedan följer en kortfattad presentation av de delar av Svenska Kyrkan som berörs i detta examensarbete. Det innefattar Svenska Kyrkan som kulturarv, dess organisation och uppgift, kyrkoårets liturgi där altaret är centralpunkt och alttarblommorna utgör en av flera delar.

2.1.1 Kyrkan som kulturmiljö

I Sverige finns ungefär 3400 kyrkor som förvaltas av Svenska Kyrkan. Det kyrkliga kulturarvet som innefattar kyrkobyggnaden, kyrkogården och dess omgivning är betydelsefulla tillgångar för vår kulturhistoriska förankring (Svenska Kyrkan 2015). Eftersom Sveriges kyrkomiljöer utgör en stor del av vårt kulturarv och representerar oersättliga kulturhistoriska värden är de skyddade enligt kulturmiljölagen. Lagskyddet och möjligheten till kyrkoantikvarisk ersättning bygger på att de kyrkliga kulturminnena är allas kulturarv oavsett trostillhörighet. Svenska kyrkor och kyrkomiljöer är inte bara en nationell angelägenhet utan ingår som en del i ett större internationellt sammanhang. Kunskapsuppbyggnad runt dessa miljöer har avgörande betydelse för vilka spår vi lämnar vidare till framtidens generationer (Riksantikvarieämbetet 2015).

2.1.2 Kyrkans organisation

Svenska Kyrkan är ett evangelisk-lutherskt trossamfund med en lång historisk tradition. Under årens lopp har förändringar i samhället inneburit att Svenska Kyrkan till viss del fått ändrad funktion och inflytande. Den senaste stora förändringen kom år 2000 då Svenska Kyrkan skiljdes från staten. Den tidigare kyrkolagen som beslutats av riksdagen ersattes av kyrkoordningen där kyrkomötet är högsta beslutande organ. De kyrkliga egendomarna förfogar Svenska Kyrkan själva över men för den kulturhistoriska värden får de en viss ersättning från staten (Svenska Kyrkan, 2015). Sverige är uppdelat i 13 stift, 286 pastorat och 1364 församlingar. Grunden i Svenska Kyrkans organisation är församlingarna. De ingår i ett stift men har lokalt självstyre. I varje församling finns ett kyrkoråd eller ett församlingsråd med funktionen att styra verksamheten där kyrkoherden är ansvarig för ledning och samordning. Pastoratet fungerar som en samverkansform där församlingar hjälps åt när det gäller bland annat ekonomi, personal, fastighetsförvaltning och begravningsverksamhet. Församlingarnas grundläggande uppgifter är att fira gudstjänst, bedriva undervisning, utöva diakoni och mission (Svenska Kyrkan 2015).

2.1.3 Kyrkoårets liturgi

Liturgi är det sammanfattande begreppet för det som händer i en gudstjänst och kan översättas till *"tjänst inför Gud"*. Gudstjänsten innehåller en mängd olika symbolik vad gäller ord och handlingar. Genom hela den kristna kyrkans historia har formen för gudstjänsten haft liknande drag. Svenska Kyrkan skriver att "Liturgin handlar om växelspelet mellan Gud och människa. Människan uttrycker sig inför Gud, men Gud uttrycker sig också inför människan, genom bibelns texter, predikan, psalmer, böner och i nattvarden" (Svenska Kyrkan, 2015). Kyrkoåret börjar den första söndagen i advent och slutar med domsöndagen. De stora högtiderna är jul, påsk och pingst där advent är förberedelsetid för julen och fastan inleder påskhögtiden.

Färgerna på prästens kläder, altarets och nattvardens textilier syftar till att visa kyrkoårets budskap:

- Vitt - står för glädje
  - Svart - står för sorg
  - Blått/lila - står för förberedelse
  - Rött - står för Helig Ande/martyrer
  - Grönt - står för tillväxt/växande i tro
- (Svenska Kyrkan, 2015)

En mer detaljerad beskrivning av kyrkoårets färger finns som bilaga i arbetet. (bilaga 2)

2.1.4 Altarets funktion

Altaret är kyrkorummets centrala blickpunkt. Det signalerar kyrkans budskap och symbolvärden. Historiskt fanns altare långt innan byggandet av kyrkor började och det fungerar som den centrala platsen för mötet mellan Gud och människa. Altaret är också ett måltidsbord som berättar om när nattvarden instiftades. Jesus åt en sista måltid med sina tolv lärjungar på natten innan han skulle bli tillfångatagen och korsfäst. Altaret symboliserar både Guds närhet och den gemenskap som Jesus bjuder in till. Från altarets bordsgemenskap sänds människor ut för att dela bröd och liv med varandra (Svenska Kyrkan 2015).

2.1.5 Altarblommor

Inför gudstjänster och övriga högtider i kyrkan placeras snittblommor i vaser på altaret. Flera källor uppger att traditionen att ställa blommor på altaret börjar i Sverige under början av 1900-talet. Under medeltiden fanns blommor i kyrkorummet men de placerades inte på altaret (Martling 2006, s.49). Krukväxter har förekommit på altaret men i *Kyrkokalender* från 1971 markeras tydligt att inga blomkrukor, endast snittblommor ska stå på altaret (Dahlby 1971, s.255). Blommornas funktion har setts och ses ur olika synvinklar; som prydnad (Bringéus 2005, s.200) som markering för högtidsfest (Nilsson 2009, s.36) av tacksamhet till Gud (Granolund, 2015) av kärlek till Gud (Eklund, 2015), som offer till Gud (Martling 2004, s.60). Ibland ses blommorna som en möjlighet att förstärka kyrkoårets budskap (Rosenberg 1960, s.24) och/eller församlingsgemenskapen (Kilström 1980, s.73). I vissa fall ses de som en hyllning till Gud och helt oberoende av kyrkoårets budskap (Martling 1993, s.227). Varje församling väljer om de med altarblommorna vill följa kyrkoårets färger (Bringéus 2005, s.202).

2.2 Genomförande

Här presenteras genomförandet av metoderna i den följd arbetets frågeställningar kommer. Först behandlas dagens tradition. Därefter följer de metoder som använts för att inhämta kunskaper och erfarenheter av växter och växtodling för ändamålet. Slutligen behandlas metoder som fokuserar på att söka mervärden utifrån hållbarhetsperspektiv.

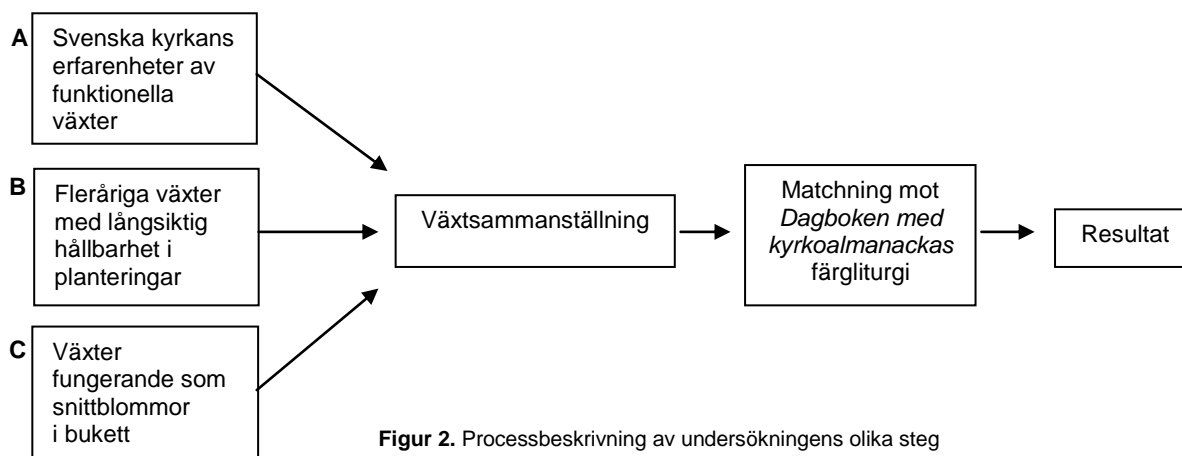
2.2.1 Svenska Kyrkans tradition med altarblommor

En undersökning där ett slumpmässigt urval av församlingar fördelat inom Svenska Kyrkans samtliga tretton stift kontaktas på telefon. Ett frågeformulär med åtta frågor är utgångsmaterialet. Vid församlingarnas telefonväxel frågas efter lämplig person att uppge information gällande införskaffande av altarblommor. Vem som svarar på frågorna avgörs av församlingens representant i telefonväxeln vilket innebär att

informanterna kan ha olika arbetstitel med ändå är insatta i ämnet. Frågorna berör bland annat hur alttarblommor inskaffas, vem som är ansvarig, om *Dagboken med kyrkoalmanackan* används, hur stor del av rättvisemärkta blommor som köps och slutligen inställningen till eget odlande (bilaga 3). Det finns frågor som kan besvaras med flera svarsalternativ. Svaren sammanställs och redovisas på ett överskådligt sätt. Denna undersökning ger ingen heltäckande bild över Svenska Kyrkans församlingar utan fungerar endast som ett underlag med inblick i landets stift.

2.2.2 Planteringar och anläggningar för eget odlande

Intervjuer görs med personer både inom och utanför Svenska Kyrkans verksamhet. Inom Svenska Kyrkan intervjuas personer som har erfarenhet av eget odlande av alttarblommor. Bland personer som arbetar utanför Svenska Kyrkans verksamhet prioriteras kunskaper och erfarenheter av fleråriga växter för långsiktigt hållbara planteringar samt kompositioner av buketter utifrån blommornas funktion och årstidernas olika växttillgång. Samtliga informanternas rekommendationer sammanställs till en grundläggande bas av växter att utgå ifrån. Växtsammansättningen matchas sedan mot färgliturgin i årets *Dagboken med kyrkoalmanacka* för att se vilka växter som skulle tillgodose behovet av alttarblommor när man följer kyrkans rekommendationer.

Figur 2. Processbeskrivning av undersökningens olika steg

Grunden för växtsammansättningen består av tre delar.

A består av tre representanter från Svenska Kyrkans odlingar av alttarblommor

B består av tre representanter för fleråriga växter med långsiktig hållbarhet i planteringar

C består av tre representanter med värdering om snittblommornas funktion i bukett

Representanterna i de olika grupperna kan bestå av flera informanter och är fördelade enligt följande:

Grupp A

Kirseberg församling (informant 5,6)

Kvistofta församling (informant 6,7)

Varnhems verksamhet Refugium (informant 3)

Grupp B

Mona Holmberg (informant 2)

Jonas Bengtsson (informant 9)

POM – programmet för odlad mångfald

Grupp C

Marika Irvine (informant 1)

Anna-Karin Westlund (informant 8)

Författarens egna erfarenheter

Växtförslagen har insamlats från grupp A samt en auktoritet i grupp B och C. I grupp B är informant 2 den ursprungliga källan till växtförslag. Detta på grund av hennes långa erfarenhet av offentliga långsiktigt hållbara planteringar. Som värdering i denna grupp fungerar informant 9 med över 30 års erfarenhet av flerårigt växtmaterial. Ytterligare värdering av växterna är gjord genom POM, programmet för odlad mångfald. POM har i samband med perennuppropet, en landsomfattande inventering för att spåra, dokumentera och bevara äldre perenner, sammanställt långlivade och hårdiga perenner som odlats under lång tid i svenska trädgårdar, parker och kyrkogårdar. I grupp C är informant 1 den ursprungliga källan till växtförslag utifrån hennes rika kunskaper och erfarenheter av fleråriga växter. Hon är kunnig i växternas uppbyggnad, dess funktion i buketter för olika kulturmiljöer samt användbart växtmaterial från naturen. Som värdering av växterna i denna grupp fungerar informant 8, blomsterbutikägare och floristlärare med goda kunskaper och flerårig erfarenhet av snittblommor och dess hållbarhet. Slutligen använder jag mig av mina egna erfarenheter som florist. Metoden gör att resultatet blir något mer säkert på grund av att flera informanter värderar växterna samtidigt som omfattningen ändå ryms i arbetet.

Intervjufrågorna inom Svenska Kyrkan berör erfarenheter gällande anläggning, skötsel och användning av blommor som odlats för att användas som altarbblommor, hur stor yta som odlas, vilka växter som odlats, förändringar över tid, dokumentation och avslutningsvis vad som skulle utförts annorlunda efter gjorda erfarenheter. Intervjufrågorna riktade till personerna utanför Svenska Kyrkans verksamhet behandlar växternas funktion i buketter, växter som täcker behovet av snittblommor under så stor del av året som möjligt och planteringars hållbarhet över tid.

2.2.3 Mervärden utifrån ett hållbarhetsperspektiv

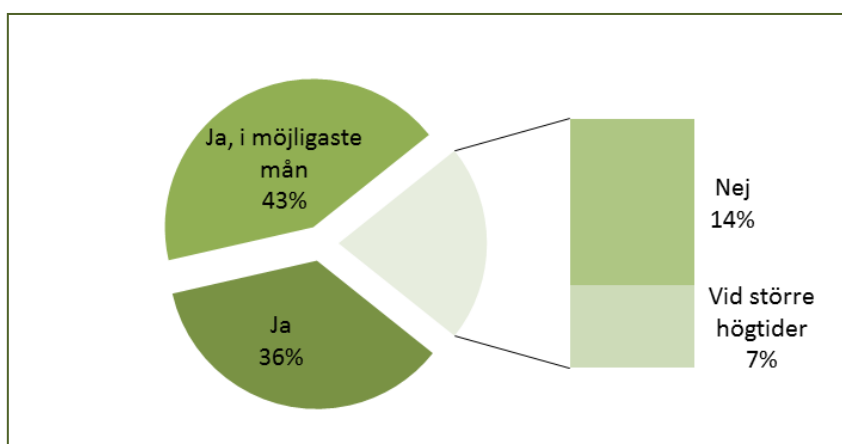
Intervjuer riktas här till ledare inom olika församlingar i Svenska Kyrkan; kyrkoherde Anna Eklund, före detta kyrkoherde Per Håkansson och tidigare verksamhetsledare Lili Granlund. Dessa tre personer är presenterade under rubriken Informanter i arbetes inledande del. Tankar, funderingar och erfarenheter utifrån planteringars mervärden efterfrågas. Upplevda svårigheter samt tankar om problem och hot beaktas likaså.

3. RESULTAT

3.1 Svenska Kyrkans tradition med alttarblommor

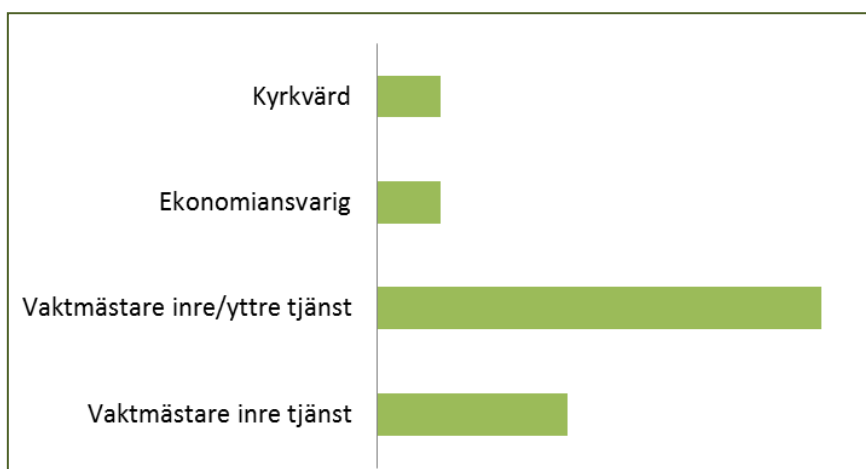
Undersökningen som genomfördes inom 13 slumpvis utvalda församlingar inom Svenska Kyrkans alla stift visar att samtliga församlingar använder alttarblommor i sina kyrkor. Anledningen till att de använder blommor på altaret beror främst på tradition, (11st) i andra hand prydnad (6st). Fem av tretton tillfrågade svarade "det ska vara så", vilket i resultatet räknas som tradition. Fyra församlingar uppger offer till Kristus som svar och då som ett av flera alternativ efter att svaralternativ getts.

De flesta församlingar använder sig av *Dagboken med kyrkoalmanacka*, vilket nedanstående diagram visar. 36 % följer den strikt, 43 % i möjligaste mån, 7 % inför större högtider och 14 % följer den inte eller har utformat en egen mall att utgå ifrån.

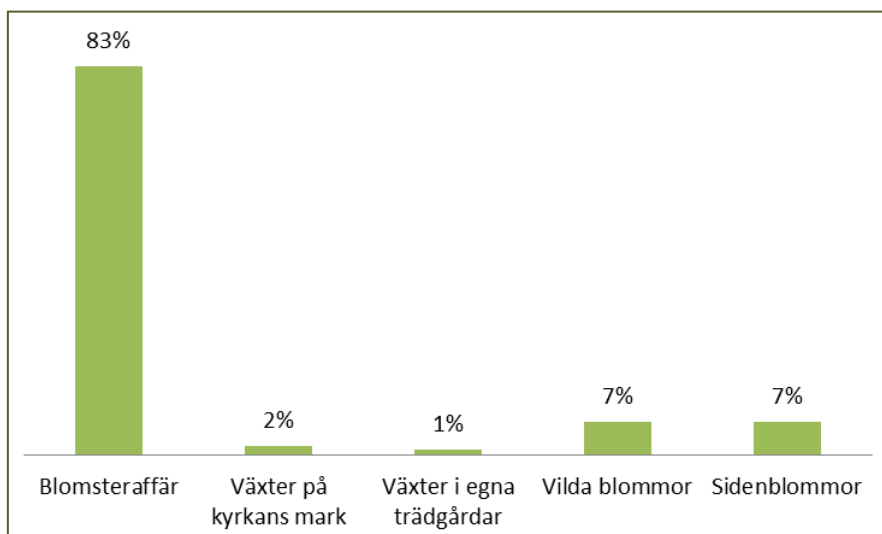
Figur 4. Cirkeldiagram som visar resultatet av fråga 3: Utgår ni ifrån riktlinjerna i *Dagboken med kyrkoalmanackan* vid val av alttarblommorna?

På frågan vem som ansvarar för anskaffning av alttarblommor är det övervägande vaktmästarens uppgift. Främst vaktmästare som har både inre och yttre tjänst, vilket innebär att de både är anställda inom Svenska Kyrkan som trossamfund (inre tjänst) och begravningsverksamheten (yttre tjänst).

Figur 3. Sammanställning av formulärets fråga nummer 4. Vem ansvarar för införskaffandet av alttarblommor?

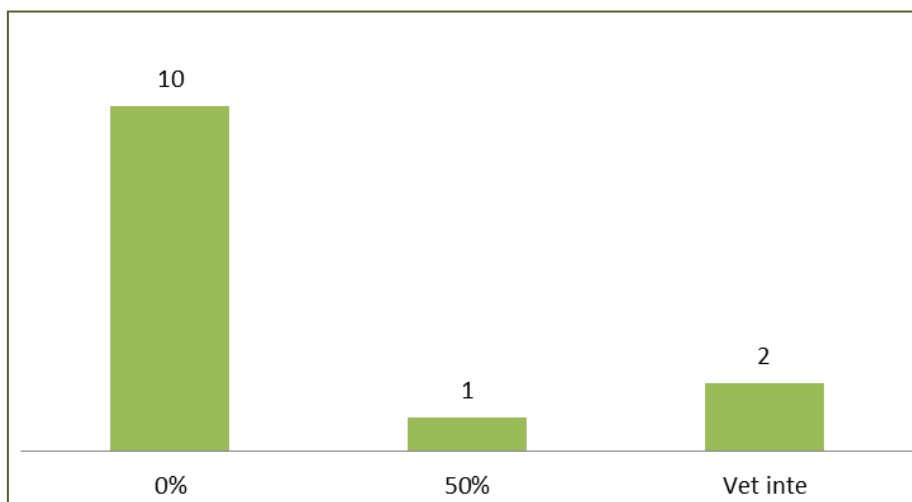
Nedanstående figur visar att den övervägande delen är inköpta blommor från blomsteraffärer. En församling uppger att de på grund av ekonomiska skäl använder sidenblommor förutom vid större högtider som påsk och jul då blommor köps in. En församling i Luleå stift plockar buketter från omgivande natur under juni till september månad.

Figur 5. Stapeldiagram över resultatet i fråga 5: Skatta i procent varifrån altarblommorna införskaffas.

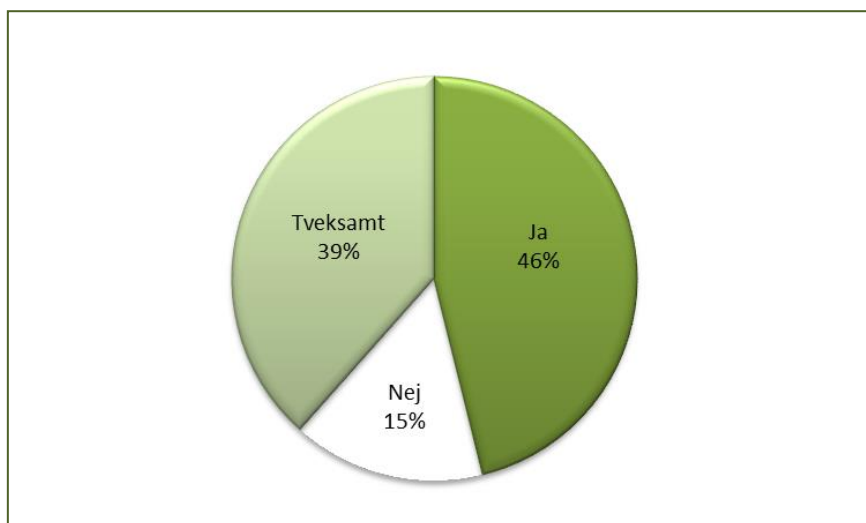
Den sammanlagda mängden buketter som införskaffas i de tretton församlingarna under en månad ger en summa på 118 stycken. Det innebär i snitt 9 buketter/församling varje månad. Räknas mängden buketter under ett år ger det i snitt 108 buketter/år. Med Svenska Kyrkans alla 1364 församlingar blir summan 147 312 och räknas där att 83 % inhandlas i blomsteraffär, blir det grovt räknat minst 122 000 köpta buketter i landet varje år.

På frågan om hur stor del av de inköpta blommorna som är rättvisemärkta svarar övervägande 0 % (10st). En församling säger att 50 % av det de köper är rättvisemärkt. En församling säger att de efterfrågar rättvisemärkta blommor, men att det oftast inte finns. De flesta frågar inte efter det eller har inte tänkt på det. Två av församlingarna vet inte.

Figur 6. Resultatet på fråga 7: Vid inköp av blommor, hur stor är den procentuella delen av rättvisemärkta blommor över året?

Slutligen uppger 46 % att de skulle kunna tänka sig att odla egna altarblommor, 39 % är tveksamma och 15 % svarar nej. Bland de som svarar nej finns en församling som plockar blommor från omgivande natur under perioden juni-sep och ser då ingen anledning att odla eget.

Figur 7. Cirkeldiagram som visar sista frågans resultat:
I *Kyrkans Tidning* kan man läsa om Kirsebergs församling, Malmö som valt att anlägga en egen perennrabatt med tanke att därifrån plocka altarblommor. Skulle er församling kunna tänka sig att ta efter den idén?

3.2 Planteringar för eget odlande

3.2.1 Planteringsläge

Kyrkor och kyrkomiljöer regleras av fjärde kapitlet i kulturmiljölagen och tillstånd för förändringar söks hos länsstyrelsen (Sveriges riksdag, 2015). Viktigt att beakta är att platsens värde som sammanhang och helhet bevaras, vilket sker i samarbete med länsstyrelsen (informant 3). Det kan vara en god idé att ta hjälp med utformandet av planteringen så att den harmonierar med omgivningen (informant 5). En perennplantering behöver placeras i ett soligt läge, skyddad mot alltför hård vind. Det är viktigt att perennerna inte behöver konkurrera med träd och buskar om vatten och näring. De flesta perenner utvecklas bäst om de slipper skuggan från intill liggande träd och buskar (informant 2). Perenner, träd och buskar behöver inte stå samlat på ett ställe utan kan fördelas över kyrkogården. Däremot kan man ha en helhetsplan för både perenner, träd och buskar (informant 4). Både Kirsebergs och Kvistofta församling valde soliga lägen för planteringarna. I Kvistofta fanns diskussioner runt var planteringen skulle anläggas. Antingen skulle rabatten placeras vid huvudentrén in till kyrkan eller längre in på kyrkogården och här valdes ett mindre exponerat läge inne på kyrkogården. Kyrkoherden i Kvistofta säger att: "Det kan ge en negativ upplevelse att blommorna plockas ifrån den rabatt som ska ha ett skönhetsvärde, men det räknade vi med när vi valde att inte lägga rabatten vid huvudentrén till kyrkan" (informant 4). När Kirsebergs församling byggde om församlingshuset 2008, placerades perennplanteringen vid ingången till församlingshuset. Före detta kyrkoherden säger att: "Jag tycker att man ska anlägga rabatten där så många människor som möjligt ser den". Vidare menar han att planteringen ska lyftas fram så

att möjligheten att berätta om projektet tas tillvara (informant 5). Tidigare verksamhetsledare i Varnhem ser även hon ett värde i att visa planteringarna offentligt, att informera om varför det är lite tomt emellan på vissa ställen i rabatten. En skylt kan berätta att "Vi skördar här, därför att...", "Vi kompletterar våra altarbuketter med det som finns i naturen därför att..." Det visar att församlingen gjort ett viktigt ställningstagande. Den tiden på året som blommor köps in tycker hon att man ska fråga efter rättvisemärkt och ekologiskt odlade blommor. Svenska Kyrkan är en stor kund hos blomsterhandeln och om alla ställde krav skulle det få betydelse, menar hon (informant 3).

3.2.2 Planterings storlek och dess mängd av blommor

Två informanter anser att det krävs en riktigt stor perennplantering för att kunna skatta blommor därifrån till buketter (informant 1 och 2). Informant 1 jämför med den dubbla 110 m långa perennrabatten på Hellekis säteri och berättar att det fick tas försiktigt ur rabatten. Inga mängder kunde skördas utan här plockades med omdöme. Bara det att skörda säger hon är en hel vetenskap. Om man lärt sig hur blommorna fungerar kan man få ut maximalt av dem. Plockas blommans topp först, skyndar sig vissa växter att göra sidoskott som då senare kan tas. "Om man skördar på rätt sätt ska det inte synas att man varit där" (informant 1). Informant 2 menar att en och annan blomma i en perennrabatt kan plockas, men inte att det fungerar att skattas från rabatten vecka efter vecka. "Då måste det vara jättestort" (informant 2). Ett alternativ skulle kunna vara att ha någon form av "bakomrabatt" att plocka ur. Den skulle kunna vara likadan som prydnadsrabatten och då placerad mera avsides. En plantering med större robusta perenner kräver en yta med minst 3-3,5 meters bredd medan det för de mindre och försiktigare perennerna kan räcka med en bredd på 1,5-2 meter (informant 2).

I Kvistofta församling uppges att de är självförsörjande på altarbuketter från april till oktober/november, beroende på när den första frosten kommer på hösten. På en yta av ca 30 m² tas altarbuketter till två kyrkor, vilket innebär minst två ordinära och en större bukett varje vecka (informant 7). I Kirseberg var planteringsytan från början ca 35 m² men den har med tiden utökats till 50 m². Här är de självförsörjande på blommor från mitten av april till och med november. Behovet av blommor är stort eftersom många olika tillställningar sker här. Församlingen driver egen restaurang som tar emot gäster vid bröllop, begravningar, dop, konferenser mm. "Personalen är duktig på att göra speciellt vackra buketter, det duger inte med vad som helst" berättar informant 6, med ett leende på läpparna. Här finns färska blommor till kyrkans altare, församlingshemmet och till alla borden i restaurangen. Det berättas att fastän blommor plockas ur rabatten finns det mycket fint kvar. Här upplevs det inte vara ett problem att kombinera brukande med skönhetsvärde (informant 5). Vid Varnhems klosterkyrka odlas köksväxter, annuella och bienna blommande växter och ett fåtal perenna växter. Bredden på odlingsbädden är 1.20 meter och längden 4-5 meter. Med tiden har odlingsytan utökats med flera odlingsbäddar. Under en period levererades blommor till Domkyrkan i Skara och ett flertal kyrkor runt om men det fick begränsas eftersom kapaciteten inte kunde tillgodose behovet. Utan tillgång till växthus att driva upp plantorna i, anses arbetet bli allt för skötselkrävande. Framåt har informant 3 föreslagit att dra ner på ettårsväxter för att satsa mera på perenner, vilket hon tror är det enda hållbara i längden (informant 3).

3.2.3 Planteringens hållbarhet över tid

En perennplantering är inte svårare att sköta än något annat säger informant 2 och fortsätter: "Det man KAN upplevs inte svårt" (informant 2). Se till att skapa rutiner för skötseln, hellre kortare insatser ofta än långa insatser sällan, det ger kontroll över planteringen. Fröogräs måste rensas bort innan de släpper sina frön. En enda planta kan ge upphov till tusentals nya plantor om den får stå kvar och fröa av sig. Rotogräs måste grävas upp med rötterna och får inte heller gå i frö. Om ogräsrensning görs grundligt på våren för att sedan regelbundet hållas efter slipper man irriterande merarbete. Ser man till att rensa ända till sent in på hösten ges bättre förutsättningar att slippa stor del av ogräset våren därpå. Informant 2 summerar grunden för en långsiktigt hållbar plantering med fyra ord:

- Jord
- Växtval
- Komposition
- Skötsel

För att skapa långsiktigt hållbara perennplanteringar ska man se till att använda bra jord utan varken frö- eller rotogräs. Det är viktigt att tänka till runt växtvalen. Perenner som utvecklas lika starkt under samma växtförutsättningar håller varandra på plats därför är kunskapen om växterna nyckeln för att lyckas. Med rätt växter på rätt plats kan en plantering hålla sig fin under väldigt många år framåt. En väl utformad växtkomposition ger estetiska skönhetsvärden över hela året. Detta skapas genom kombinationer och variationer i växternas olika höjd, form, blom- och bladfärg, blomningstid, fröställningar mm. Sätts en järnkant runt planteringen blir den mera långlivad, hållbar och mindre skötselkrävande (informant 2).

3.2.4 Ej lämpliga växter i en perennrabatt

De växter som sprider sig kraftigt antingen med rötter som breder ut sig eller genom att frösa sig rikligt, bör undvikas i en ordnad rabatt. Bland de växter som lätt sprider sig med frö kan nämnas, hässleklocka, brunnäva, blågull och såpnejlika. Exempel på växter som breder ut sina rötter och blir ett problem är bergklint, praktlysing, randgräs och strutbräken (informant 2).

Informant 1 säger att vissa av "problemväxterna" absolut kan ha ett skönhetsvärde och fungerar utmärkt i buketter. De skulle då med fördel användas i något ytterområde där de kan breda ut sig utan att det gör något. Trädgårdsnattviol skulle fungera perfekt i ett skogsbryn där gräsmattan växer sporadiskt. På ett sådant ställe kan den få förvilda sig och sköter då sig själv. Såpnejlika är otroligt vacker, hållbar som snittblomma och vissnar på ett fint sätt. När den blommat över kan den klippas ner och kommer sedan fint upp igen. Gullris är väldigt användbar i buketter, speciellt innan den helt slagit ut. Dessa växter skulle stå vackert vid kompostområdet eller i utkanterna på kyrkogården och vara en resurs att plocka av. Informant 1 berättar vidare att många köksväxter och kryddväxter är vackra i buketter. Pepparmyntan 'Black Beauty' med mörkvioletta stjälkar är jättefin men den sprider sig mycket. Kanske kan vissa växter odlas i någon form av kryddträdgård. Några växter är inte värt mödan att odla exempelvis riddarsporre (perenn) de faller omkull, är sköra och får ofta mjöldagg. Ettåriga riddarsporrar fungerar bättre (informant 1). Det finns växter som är så pass giftiga att de bör uteslutas eller åtminstone placeras med eftertanke i offentliga planteringar.

3.2.5 Buketternas form och färg i kyrkans rum

Fördelarna i kyrkan är att det oftast är svalt så att blommorna håller sig fina länge och dofterna antyds utan att bli påträngande. Kyrkans inre rum ser olika ut, det kan vara allt från mörka, äldre stenbyggnader till mer nya, ljusa funkisbyggnader. Varje kyrkorum har sin karaktär att utgå ifrån. Vissa blommor försvinner helt i kyrkorummet, de kan vara för skira och sirliga eller alltför dova i färgen. En del kan bli för kompakta och på så sätt ointressanta i sammanhanget. Buketten behöver byggas på höjden och innehålla kontraster i färg och/eller form. Man kan tänka en uppåtsträvande form som högsta topp, en mellanvåning och sedan kan vasen skyntas lite för att övergå i något som hänger ner. Proportionerna är jätteviktiga. Det ska inte vara för stort så att det tar udden av altarbilden, samtidigt som det inte ska bli för litet. En liksidig, rund kompakt bukett riskerar att bara bli en form som står där framme på altaret (informant 1). Vasens uppgift i sammanhanget poängteras av flera informanter. "Det ställer krav på vasen för att få en bukett att bli en vacker helhet" (informant 1). "Man ska vara väl medveten om vasens utformning; höjd, bredd, form, färg, material, etc. Fel vas kan verkligen sabotera en för övrigt väldigt fin komposition" (informant 3). I boken *Binderi, Teknik, Design* ges som ledning för proportioner "det gyllene snittet". En förenklad variant delar upp helheten i tredjedelar där vasens höjd utgör en tredjedel av kompositionen. Ett annat förhållande, där vasen utgör en 2/3 av kompositionen kan också användas beroende på bukettens sammanhang (Vembye 2007 s.153).

Blommornas färg kan skapa djup, volym och harmoni. Kontraster mellan ljusa och mörka färger, starka och svaga, kalla och varma, aktiva och passiva färger gör att en bukett får djup och volym (Vembye 2007, s.130). Viktigt att tänka på är att bestämma vilken kontrastverkan som ska dominera annars riskerar buketten att få ett oroligt eller intetsägande uttryck. Det starkaste uttrycket får man genom att använda få kontrastpar (Vembye 2007, s.136). Blommor som ger mycket volym och blommor som blir till färgklickar i buketten är en bra grund (informant 7). Buketten bör förhålla sig till omgivningen och ses som en del i helheten. Med tanke på färgernas betydelse uttrycker en informant det så här: "Det är spännande att se hur olika färger lyfter fram varandra, det kan bli fullständigt strålande" (informant 3).

3.2.6 Enskilda blommors form och färg

Blommorna får gärna ha kontraster i sig själva. De kan ha ett mörkt vackert bladverk där en ljus blomma avtecknas fint (informant 1). Den enskilda blommans grundform definieras i boken *Binderi, Teknik, Design*, som rund, trekantig eller fyrkantig. Den runda grundformen ger ett lugnt, passivt uttryck och sticker inte ut åt något håll. En trekantig grundform har en riktning ut i rummet och kan skapa en linje vilket ger ett mer aktivt uttryck. Den fyrkantiga grundformen är också aktiv med en riktning ut i rummet men den är mera samlad och massiv i sitt uttryck (Vembye 2007, s.122). Med hjälp av blommornas form kan olika uttryck skapas. Blommor med uppåtsträvande rörelse (ex. tulpan, stormhatt och astilbe) skapar liv i en bukett. En bruten uppåtsträvande form (ex. liljor och krysantemum) behöver omges av mycket luft för att komma till sin rätt. En svängd uppåtsträvande rörelse (ex gräs och säv) skapar mjuka och runda kompositioner. Former skapar riktning och rörelse samtidigt som de leder blicken. Både form och färg har betydelse för upplevelsen av bukettens volym, djup och harmoni (Vembye 2007, s.124-126).

3.2.7 Ej lämpliga växter till buketter i kyrkorummet

Alltför doftande växter kan bli ett problem för kyrkobesökare. Människor kan ha ont av starka dofter utan att vara allergiska. En av informanterna har erfarenhet av att människor reagerat på den starka doften när fänkål och dill användes i buketterna. Blommor med mycket frömjöl kan undvikas, alternativt används lösa extradukar på altaret vilka lätt skakas av eller tvättas (informant 3). Frömjölet på liljor kan lätt tas bort med lite fuktat hushållspapper eller så klipps pistillernas toppar bort. De blommor som har väldigt mjuka, sköra stjälkar (exempelvis lungört) fungerar inte i sammanhanget på grund av för dålig hållbarhet. Växter som har korta stjälkar blir så små att de inte syns en bit ner i kyrkorummet. Alltför skira blommor tenderar att försvinna helt men kan i kombination med andra blommor ändå fungera som viss volymsskapare.

3.2.8 Växter från omgivande natur att använda i buketter

Flera informanter talar om blåbärsris som en vacker tillgång i buketter (informant 1, 2, 3) Markägare måste frågas om lov och det är viktigt att de tas utan att rötterna störs. Kvistar av olika slag kan drivas fram att grönska tidigare om man plockar in dem i värmen några veckor innan de ska pryda sin plats.

Informant 1 uppger att hon ofta använt:

- vass, vipporna ser ut att bestå av svart silkestråd och är otroligt dekorativ
- sädeslag som vete och råg, vilket är väldigt användbart
- läkevänderot som växer ute i diken lite varstans
- kärs vilket växer överallt och skräpar inte på samma sätt som hundkex
- malva som plockas vild angrips inte av rost på samma sätt som den odlade
- jätterams är en absolut favorit, den förtjänar att alldeles ensamt i en vas pryda kyrkans altare någon gång varje år (informant 1).

3.2.9 Samlade erfarenheter

Många viktiga synpunkter har framkommit genom det insamlade materialet och resultatet summeras här som en åtgärdslista inför egen produktion av altarblommor.

En ansvarig grupp

I Kvistofta församling skapades en grupp av intresserade människor, där en person utsågs till ansvarig ledare. Gruppen bestod av tre anställda, en präst, en musiker och en vaktmästare samt två förtroendevalda som drev frågan framåt. På så sätt skapas en bredd av människor med olika kompetens men med samma vision, vilket blir starkare och mer långsiktigt hållbart än en enskild människas strävan (informant 4).

Låt tiden mogna

Människan har som varelse ett inbyggt motstånd mot förändringar, det är arbetsamt att göra något nytt eftersom det bryter invanda mönster. Det kan vara viktigt att låta saker få mogna lite innan förändringar sker (informant 4).

Utbildning och information

Informant 4 berättar att de valde att introducera arbetet med en kurs för vaktmästarna som utmynnade i att planteringen av växterna genomfördes gemensamt där även andra intresserade bjöds in att delta. "När rabatten väl var där tyckte alla att den var fin" (informant 4). Gemenskap och glädje är viktiga delar i arbetet.

Anvariga för skötseln?

Tänk noga igenom vem/vilka som ska sköta planteringen (informant 5).

Val av växter

Det finns en vinst i att noga sätta sig in i vilka växter som väljs till en perennrabatt för att få maximal utdelning av blommor över året. Tänk igenom så att det finns växter från tidig vår till sen höst. Använd lökväxter för att få blomning tidigt på våren (informant 5).

Dokumentation

Regelbundet uppdaterad dokumentation är ovärderlig, använd planteringsplaner, foton mm. (Informant 3, 5).

Miljöcertifierade perenner

I Kirsebergs församling konstateras att de perenner som planterades inte var miljöcertifierade, kanske kan detta tas ytterligare ett steg mot att bara köpa miljöcertifierade närodlade perenner för att vara hållbart rakt igenom (informant 5).

Material från naturen

Tänk enkelt, inte för många sorter. Använd material från naturen, vackra kvistar finns året runt (informant 3).

Inställning

Det finns inga problem, bara utmaningar! (informant 5).

Uppmaning

Avslutningsvis uppmanas församlingar i Svenska Kyrkan att sätta press på blomsterhandeln, fråga efter rättvisemärkta snittblommor (3, 4, 5, 6, 7).

3.2.10 Dagboken med kyrkoalmanacka

Informanterna känner alla till *Dagboken med kyrkoalmanacka* och uppger att de utgår ifrån de förslag som ges men de följer den inte detaljerat. Informant 4 berättar att kyrkoalmanackan används som grund men... "Vi tror att den hållbara utvecklingen är viktigare än att följa kyrkoalmanackan" (informant 4). Istället för att plantera blommor utifrån kyrkoalmanackan borde kanske almanackan skrivas utifrån de växter som finns, säger hon (informant 4). Informant 3 utgår ifrån altaret som en plats att lägga fram sin tacksamhet inför Gud och säger så här om altarblommorna: "Altaret är en plats där man lägger fram saker och tackar för det man fått och ger tillbaka i tacksamhet. Vi har fått årstider som kan få avspegla sig på altaret. Kanske bara några snödroppar i en blygsam liten skål för att tacka för de här vackra vårblommorna. Inget är för litet att vara tacksam för" (informant 3).

Under maj till oktober är anvisningarna i *Dagboken med kyrkoalmanacka* ofta "blommor i blandade färger", vilket ger stor frihet att hitta alternativa växter. När blomsort anges är 4-5 situationer problematiska. Anvisningarna "violettera nejlikor" i februari, "skära eller guldgula rosor" samt "vita liljor" i mars och "röda rosor" i april är svåra att tillgodose utifrån vårt klimat i Sverige. I jämförelsen av anvisningarna i de tre olika skrifterna (bilaga 1) visar sig "violettera nejlikor" på askondagen, vara motsvarande "lilafärgade" i 1971 års *Kyrkoalmanacka* och i *Altarvård* från 1960 vara "lilafärgade tulpaner, hyacinter eller krokus". På jungfru Marie bebådelsedag

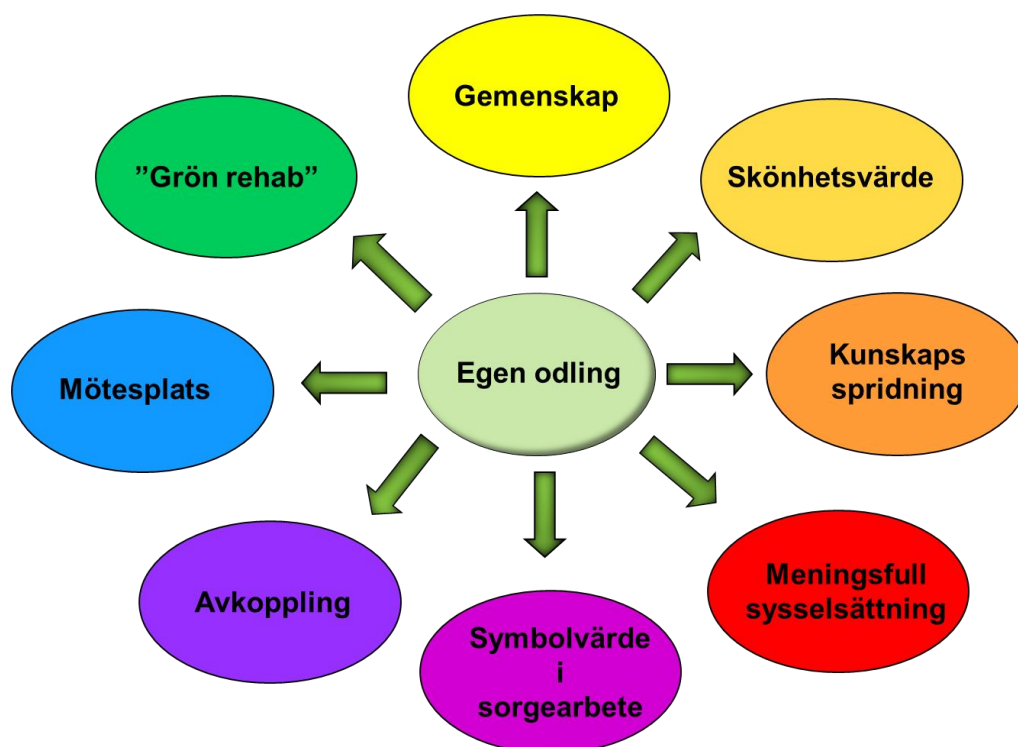
rekommenderas 2014-2015 "vita liljor", medan 1971 års *Kyrkoalmanacka* anger "vita (liljor)", alltså liljor inom parentes och *Altarvård* 1960 anger "en vit lilja eller vita tulpaner eller hyacinter". I *Altarvård* anges på Bönsöndagen "Bönens vita lilja, drivna körsbärskvistar, konvaljer", vilket i de båda senare skrifterna anges med "vita liljor". I skriften *Altarvård* går även att läsa följande: "blomstertillgången är så olika i skilda landsändar... Där det tidvis ej alls går att anskaffa blommor, kan man sätta några friska gröna kvistar på altaret – från löv- och barrträd, allt efter årstiden". Från Palmsöndagen (29 mars i år, vilket varierar) ända fram till och med oktober/november finns möjligheter att tillgodose färgliturgin. Problem att följa färganvisningarna gäller november/december till mars om växterna som sätts på altaret ska vara blommande.

Även om förutsättningarna för landets församlingar ser olika ut visar undersökningen på goda möjligheter att under stora delar av året vara självförsörjande på altarblommor. Att odla tidiga lökväxter exempelvis tulpaner är ett alternativ för att få tillgång till blommor tidigt på våren. Kvistar från träd och buskar ses som en resurs under hela året. Växter från naturen som exempelvis blåbärsris (både med bladen utslagna och innan) blir vackert i buketter. Fröställningar anses bära både estetiska och symboliska värden, vilket skapar möjligheter för vackra buketter sent på hösten. Vintergröna växter ses som komplement i buketter vintertid.

Växksammanställningen av de växter som flest informanter värderade högt, finns med i arbetet som bilaga. (bilaga 4) Färgliturgin blir begränsande vid valet av blommor, men under stor del av året finns goda möjligheter att tillgodose behovet av altarblommor, vilket bilaga 5 visar. (bilaga 5)

3.3 Mervärden utifrån ett hållbarhetsperspektiv

De mervärden som i undersökningen framkommit gestaltas i figur 8. Dessa olika synpunkter kan summeras med att de på ett eller annat sätt förbättrar människors livskvalité. Förutom syftet att producera egna altarblommor, ses planteringar som miljöskapare med förskönande, avkopplande och sorgebearbetande effekter. Mötesplatser för social gemenskap och kunskapsspridning anses leda till både enskilda människors utveckling samt samhället i stort. Människor som på olika sätt hamnat utanför samhället kan i ett sådant här sammanhang få möjlighet att stärkas som människor för att senare gå vidare ut i arbetslivet.

Figur 8. Summering av de mervärden som framkommit i undersökningen.

Informant 4 anser att en perennplantering ger både social, ekonomisk, politisk och miljömässig hållbarhet. "Jag anser att rabatter är ett slags arbete för ett hållbart liv... en rabatt kan bli ekonomi och politik därför att med social hållbarhet ges människor liv och mening" (informant 4) Om man satsar en mindre summa på ett barn genom sociala åtgärder i barndomen, sparas en ofantlig mängd pengar under en livslängd. Liknande uträkning kan göras när det gäller en blomsterrabatt. Kostnaden att anlägga en rabatt är små i förhållande till de långsiktiga besparingar som görs när människor får möjlighet till rehabilitering och får ingå i ett stöttande socialt sammanhang, menar hon. Vi har nollvision i trafiken medan suiciden ökar. Ibland tror vi att ensam är stark men vi människor behöver varandra och social gemenskap. Informant 4 menar att vi i Sverige skulle bli friskare om vi har en meningsfull uppgift och ingår i ett sammanhang som ger livsglädje (informant 4).

Informanter med erfarenhet av "grön rehab" säger att "det är läkande att arbeta med trädgård" (informant 5). I Kirseberg har en grupp på ca tio människor tagits emot för praktik och arbetsträning. En ansvarig handledare kunde i den ekonomin anställas

för verksamheten. En köksträdgård har anlagts, kompost har byggts, två bikupor har placerats på taket och gav senaste året 55 kg honung per kupa. Arbetet började med renoveringar i källaren för att där skapa en ljusverkstad. Ljusstumpar från församlingar runt om samlades in och stöptes om till nya ljus. En snickarverkstad och en syateljé skapades för allehanda arbeten. Informant 5 har sett människor växa i eget ansvar, gemenskap och stolthet över genomförda insatser (informant 5).

I Varnhem drivs diakoniverksamheten Refugium av Skara pastorat. Samarbete sker med Arbetsförmedlingen, Kyrkornas Hjälpande Hand – Second hand i Skara och frivården inom Kriminalvården. I verksamheten ingår upp till 15 deltagare som av olika anledningar stått utanför arbetsmarknaden en längre tid. De får här möjlighet att genom grönt arbete, kultur och hantverk bygga en struktur av fasta tider och socialt umgänge. Målet är att arbeta ekologiskt och med återbruk av material och verktyg. Ängsriktad skötsel med lieslätter görs i delar av klosterområdet och tillstånd samt visst ekonomiskt stöd har getts av länsstyrelsen. Verksamheten vill bygga upp människors hopp, tillit och självkänsla för att nå framtidstro och livsglädje. Varje människa får växa utifrån sina förutsättningar (informant 3).

Informanter ger flera exempel på växternas viktiga symbolvärde. Kyrkogården är en plats där sorg bearbetas. När någon dör blir det trasigt i ett sammanhang, i en familj osv. En rabatt kan gestalta livet som det är och fungera som en gemensamhetsfrämjande reflektion över hur livet kan vara. Symbolvärdet i rabatten visar livets kontraster, livfullhet och skönhet blandat med sorgsenhet och smärta. Växter kan på ett symboliskt sätt gestalta livets kontraster med död som vidare blir till nytt liv (informant 4). Under stor del av året finns vackra kvistar som kan sättas in på altaret. Symbolvärdet i dessa kvistar är starkt, det bär på liv fast det ser dött ut. Vackra fröställningar likaså, tänk så mycket liv de bär (informant 3). Med tanke på placeringen av en plantering där snittblommor plockas, säger informant 3: "Det finns en gammal föreställning om att det som inte är perfekt ska man inte visa upp och det tycker jag är fel. Här finns ett symbolvärde som visar att vi människor inte heller är perfekta men vi fyller en funktion. Jag ser planteringen som en viktig pedagogiskt resurs, att väcka intresse, skapa möten och sprida kunskap" (informant 3).

På Kvistofta kyrkogård har det visat sig att platsen vid planteringen inne på kyrkogården lockat människor att ta med sig picknick för att slå sig ner i gräset en stund. Här ska inom det närmaste planteras en omgivande häck, bänkar ska sättas ut som sittplatser intill perennplanteringen för att tydligt bjuda in människor att sätta sig ner en stund (informant 7).

3. DISKUSSION OCH SLUTSATSER

Det är intressant att den svenska traditionen med snittblommor på altaret inte verkar vara äldre än drygt hundra år. Trots kontakt med professorer och liturghistoriker kan det inte helt fastställas hur traditionen började, vilka influenser som påverkade eller vilka personer som drev frågan. Åsikterna går isär när det gäller blommornas uppgift och funktion på altaret. I vissa fall ses de, liksom bibeltexterna ingå i Guds budskap riktat till människorna och har då ett värde i att följa kyrkoårets färgliturgi för att förstärka det kristna budskapet. I andra fall ses blommorna som människornas gåva till Gud och är då inte beroende av kyrkoårets färgliturgi. Ses blommorna som en gåva till Gud kan detta göras utifrån olika tankar, bland annat som en form av offer, av tacksamhet och/eller av kärlek. Med tacksamhetstankar skulle blommorna, som informant 3 menar, kunna avspegla årstiderna som en tacksamhet över att olika årstider finns. Ses blommorna som symbol för fest och högtid kan de både följa eller vara fristående från kyrkoårets färger. Ska de symbolisera kärlek och livsglädje är det avgörande vems livsglädje man utgår ifrån och till vem kärleken riktas. Det kan knappast vara av kärlek till de medmänniskor som arbetar i snittblomsproduktionens första led eller med hänsyn till deras livsglädje som blommorna placeras på altaret. Dessa människor som många gånger lever under orättvisa arbetsförhållanden, bland kemikalier som leder till förgiftningsskador för att vårt behov av allehanda snittblommor ska tillgodoses. Inte heller kan det vara av kärlek till naturen som vi genom både långa och korta transporter förorenar vår miljö för att kunna ställa blommor på kyrkans altare. Undersökningen visar att drygt 80 % av de blommor som placeras på altaren över landet är blommor inhandlade från blomsterhandeln. Inom blomsterbranschen börjar på håll tendenserna gå mot mera rättvisemärkta och ekologiskt odlade produkter, men utbudet är på många håll knapphändigt. De flesta i undersökningen uppger att de inte har tänkt på, frågat efter, köpt eller kunnat få tag på rättvisemärkta snittblommor. Naturligtvis ger undersökningen ingen heltäckande bild av hur det förhåller sig. Den bild som representeras av de tretton församlingarna i arbetet tror jag ändå ger en relativt god bild av hur det ser ut i Svenska Kyrkans olika församlingar över landet.

Svaren på frågan om den främsta anledningen till att altarblommor används, förvånar genom att flertalet uttryckte "för att det ska vara så". Traditionen ser ut att styra utan att vara helt klarlagd varken historiskt eller nutida. Drygt 80 % av de tillfrågade använder sig av den årliga utgåvan av *Dagboken med kyrkoalmanacka* på något sätt. Rekommendationerna i boken baseras inte enligt redaktören på den tidigare utgivna boken *Kyrkokalender* av Fritjof Dahlby trots att dessa i min jämförelse endast visar ett fåtal avvikelser av blommornas färg och sort. Det är intressant att se att *Dagboken med kyrkoalmanacka* har relativt stort inflytande i församlingars gudstjänstliv utan att, som jag kan se, vara något uttalat direktiv från Svenska Kyrkan centralt. Boken ges i och för sig ut av Svenska Kyrkans arbetsorganisation och bokförlaget Verbum AB som till stora delar ägs av Svenska Kyrkan. Vad jag förstår är ändå varje församling en egen fristående del med relativt stor frihet inom den större organisationens helhet. Hur kommer det sig då att något blir allmänt vedertaget utan att orsak och samband är tydligt klarlagt? Är det lättare för oss människor att göra som de flesta andra gör eller som vi tror att de flesta andra gör, utan att själva värdera, diskutera och ta ställning? Färganvisningar styr utan att blommornas budskap är tydliggjord. Problemen att tolka blommornas funktion och uppgift verkar ha uppkommit redan vid starten av altarblommornas intåg i Sverige. För vems skull står de där? Är det människors gåva till Gud eller ingår de i att förstärka det kristna

budskapet riktat från Gud till människorna? Behöver det ena utesluta det andra? Oavsett orsak och verkan är altarblommorna vackra när de kan symbolisera kärlek, omtanke, rättvisa, delaktighet och gemenskap.

Nästan hälften av de tillfrågade församlingarna kan tänka sig att odla egna altarblommor. Intresset för att odla egna altarblommor har börjat sprida sig och diskussioner sker i landets olika församlingar. Jag tror att skriften *Det solidariska altarbordet* och det miljöarbete som Kirsebergs församling drivit har stor del i att detta uppmärksammas. Styrkan inom Svenska Kyrkans stora organisation kan vara att församlingar stödjer, inspirerar och tar del av varandras kunskaper. Som jag ser det, finns inte EN generell lösning som passar alla församlingar i hela landet och mitt arbete bär inte på någon helhetslösning. Varje församling har sina förutsättningar, geografiskt, ekonomiskt, organisationsmässigt osv. Lösningarna kan vara lika många som antalet församlingar när det gäller vem/vilka som ansvarar för någon form av odlande, hur odlandet utformas, var det placeras, hur mervärden runt omkring tas tillvara etc. Några kanske väljer att plantera ett fåtal olika perenner på återlämnade gravar över hela kyrkogården och på så sätt få en mångfald av växter till altaret. Någon kanske gör en samlad plantering med porlande vatten i dess mitt och med sittplatser runt om som en form av rekreationsmiljö på kyrkogården. Kanske finns några som vill starta växtvandringar på kyrkogården som en möjlighet till gemenskap, delaktighet och spridande av kunskap. På vissa ställen kanske begravningsverksamheten och Svenska Kyrkan som trossamfund ser gemensamma vinster och samarbetar i frågan. Det finns säkert de församlingar som vill samarbeta med arbetsförmedling, frivård, förskolor, skolor, äldreboende, turism och lokala företag för att hitta samverkansformer och göra en insats i samhället. Varje församling får göra sina ställningstagande både vad gäller altarblommornas innebörd och sättet att införskaffa dem på. Det som jag anser vara viktigt är att varje församling lyfter frågan, ökar medvetenhet och tar ställning i de val som görs. Det som är viktigt att inse är att oavsett om vi gör aktiva eller passiva val så bär vi ansvaret för de val vi gör.

Metoden att sammanställa en växtlista utifrån insamlade synpunkter visade sig ha både för- och nackdelar. Fördelarna är att växterna som angetts är värderade av ett flertal informanter vilket gör att dess funktion beaktas utifrån olika perspektiv och visar växternas funktionalitet i sammanhanget. De växter som har värderats högt av minst 4 representanter ger en bredare bas än om dess värdering är 3 eller färre eftersom synpunkterna kan komma från samma grupp och då endast blivit beaktad från ett perspektiv. Säkraste resultat blir de växter som värderats högt av minst 7 representanter eftersom då alla gruppers perspektiv värderat växten. De växter som då finns kvar är endast 3 stycken och de kan inte täcka behovet av altarblommor under speciellt stor del av året. Detta visade sig vara nackdelen med metoden, eftersom övervägande del av dessa fleråriga växter absolut är funktionella växter för ändamålet. En bättre metod hade varit att utgå ifrån en växtlista, exempelvis *Perennagruppens 200-lista med odlingsvärda perenner för svenskt klimat* och utifrån denna inhämtat synpunkter samt ytterligare växtförslag genom informanterna.

Jag blev både förvånad och inspirerad när materialet från de tretton olika stift visade att en församling i landets mest nordliga stift använder omgivande natur som resurs för altarblommor under flera månader. Att hitta mer miljövänliga alternativ borde vara svårare i landets norra del på grund av både kortare växtsäsong och längre transportvägar. Det kan ofta konstateras att i de flesta fall handlar det mesta

om medvetenhet, inställning och vilja att hitta lösningar. I vårt land är det svårt att tillgodose behovet av snittblommor under årets alla månader men jag tycker att det är viktigare att ta till vara möjligheten att plocka närodlade altarblommor under den delen av året som går, än att inte göra det alls. Undersökningen visar goda möjligheter att täcka behovet av altarblommor under stor del av året. Färgliturgin begränsar växtvalet främst genom angivelserna av blommornas sort men även i vissa fall färg eftersom växterna ska vara blommande. Innan importen av snittblommor blivit så utbredd som den är numera användes lokala växter som fanns tillgängliga, exempelvis körsbärskvistar, vintergröna kvistar, liljekonvaljer, krokus och hyacinter. Numera är anvisningarna mera specifika vad gäller blommornas sort men kanske kan vi inför framtidens kyrkoalmanacka bredda vårt tankesätt. Genom att beakta flera aspekter och synvinklar kanske vi kan nå en mer hållbar utveckling? Frågan är om altarblommornas symbolvärde skulle kunna ersätta värdet av färg och sort i vissa fall. Tidigblommande lökväxter (exempelvis tulpaner och narciss) skulle kunna drivas fram i större krukor inomhus för att på så sätt påverka blomningstiden. Kvistar från träd och buskar kan drivas fram att blomma tidigare genom att placeras varmare inomhus några veckor innan användandet. Värdet av vackra fröställningar kan tas tillvara likaså de vintergröna växter som vi kan odla i vårt klimat. Om egen odling inte ses som en möjlighet vill jag som flera av informanterna uppmuntra alla att efterfråga rättvisemärkta, ekologiskt odlade produkter för att påverka utvecklingen inom snittblomsproduktionen. Riskerna om Svenska Kyrkan odlar egna altarblommor är att blomsterbranschen både som helhet och lokalt känner sig hotad. Ingen tjänar på att lokala blomsteraffärer måste minska arbetstillfällena eller tvingas lägga ner sin verksamhet. Behovet av snittblommor är fortfarande aktuellt under stor del av året, skillnaderna ligger mera i den kundpåverkan som skulle kunna leda utvecklingen inom snittblomsproduktionen åt ett mer rättvist och långsiktigt hållbart sätt för oss människor och vår framtida miljö.

Bland de församlingar som jag i detta arbete kommit i kontakt med visar det sig ge övervägande positiva effekter att odla egna altarblommor. Många mervärden skapas och ytterligare ett som jag ser utöver de som framkommit i undersökningen är den biologiska mångfald som planteringar över landet skulle generera. De pollinerande djur som hotas på grund av vårt stordriftiga markbrukande skulle ges möjlighet till föda. Utökad mängd planteringar och kortare avstånd mellan planteringar gör att insekterna får större chans att klara förflyttning och överlevnad. I slutändan är vi ju faktiskt beroende av dessa pollinerande insekter. Förvånande är att odlingsytorna inte varit större än 30-50 m² och ändå försett kyrkor med flera altarbuketter, vilket öppnar upp möjligheterna. Det hade varit intressant att få del av flera personers åsikter när det gäller det praktiska genomförandet och skötseln av planteringarna. Likaså hade det varit intressant att komma i kontakt med någon/några församlingar som gjort andra erfarenheter än endast positiva. Eftersom denna typ av odling ännu inte är speciellt utbredd i landet kan möjligheten komma att undersökas både djupare och bredare framöver om utvecklingen går åt det hållet att Svenska Kyrkans församlingar satsar på eget odlande av altarblommor.

Slutligen kan konstateras att stora möjligheter finns för Svenska Kyrkan att odla egna altarblommor eller att hitta andra mer hållbara lösningar. Färgliturgin har en begränsande verkan om lokala växter är utgångsmaterial vid val av altarblommor.

4. SAMMANFATTNING

Reflektioner runt altarblommor och sättet de införskaffas på gav upphov till denna uppsats. Utvecklingen har kommit en bit på väg när det gäller rättvisemärkta och närodlat livsmedel men när det gäller snittblommor är detta mindre uppmärksammat. Svenska Kyrkan som Sveriges största trossamfund med församlingar över hela landet har stora möjligheter att påverka utvecklingen i samhället. Med aspekter som mänskliga rättigheter, miljöfrågor och den kristna värdegrunden borde andra möjligheter finnas att tillgodose behovet av altarblommor. Arbetet belyser Svenska Kyrkans tradition av altarblommor genom att ett slumpmässigt urval av församlingar inom landets samtliga tretton stift svarat på frågor runt förekomsten altarblommor. Det visar sig att drygt 80 % köper snittblommor ifrån blomsteraffärer och endast ett fåtal efterfrågar rättvisemärkta blommor. Drygt 80 % använder sig av *Dagboken med kyrkoalmanackas* rekommendationer på något sätt och nästan 50 % kan tänka sig att odla egna altarblommor.

Genom att sammanställa information från intervjuer av personer inom Svenska Kyrkans församlingar som startat egen odling samt växtkunniga personer utanför kyrkans verksamhet undersöks möjligheterna för kyrkan att bli självförsörjande på altarblommor under så stor del som möjligt av året. Viktiga synpunkter och reflektioner har framkommit som visar på stora möjligheter för församlingar inom Svenska Kyrkan att odla egna altarblommor. Undersökningen visar att färgliturgin fungerar begränsade främst genom angivelser av blommornas sort men i vissa fall även gällande färg när utgångspunkten är blommande snittblommor.

Ända sedan blommornas intåg på altaret har det funnits delade meningar runt altarblommornas funktion och symbolvärde. Traditionen styr utan att någon enhetlig grundsyn finns. Kanske kan vi när det gäller framtidens altarblommor bredda vårt tankesätt och beakta flera aspekter som gör att vi kan nå en mer hållbar utveckling? Genom de mervärden som egen odling kan generera finns stora fördelar att hämta för Svenska Kyrkan som organisation. Med ökad medvetenhet kan vi alla vara med och forma framtidens kyrkliga kulturarv.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor

Ett slumpvis urval av församlingar inom Svenska Kyrkans tretton stift (telefonkontakt under perioden 2-4 mars 2015)

- Informant 1: Marika Irvine, Göteborgs Botaniska trädgård avdelningen för Vildflor
Intervju: 10 mars 2015
- Informant 2: Mona Holmberg, trädgårdskonsulent och föreläsare, Holmberg & Strindberg Trädgårdskonsulter AB
Intervju: 10 mars 2015
- Informant 3: Lili Granlund, trädgårdsmästare, diakon och f.d. verksamhetsledare för Refugium, Varnhems klosterkyrka, Skara stift
Intervju: 12 mars 2015
- Informant 4: Anna Eklund, kyrkoherde Kvistofta församling, Lunds stift
Intervju: 17 mars 2015
- Informant 5: Per Håkansson, f.d. stiftkonsulent för hållbar utveckling, Lunds stift och kyrkoherde Kirsebergs församling, Lunds stift
Intervju och studiebesök: 17 mars 2015
- Informant 6: Torrid Bengtsson, stiftskonsulent för hållbar utveckling, Lunds stift
Samtal och studiebesök: 17 mars 2015
- Informant 7: Tomas Friberg, kyrkogårdsarbetare, Kvistofta församling
Samtal och studiebesök: 17 mars 2015
- Informant 8: Anna-Karin Westlund, florist med gesällbrev och f.d. ägare av Cattleya Blommor och Inredning AB
Samtal: 10 april 2015
- Informant 9: Jonas Bengtsson, plantskolist, Djupedals plantskola
Föreläsning: 5 mars 2015
- Informant 10: Olof Bexell, professor emeritus, Uppsala universitet
Mailkonversation: 7 mars 2015
- Informant 11: Göran Lomaeus, redaktör för *Dagboken med kyrkoalmanacka*
Telefonsamtal: 23 mars 2015

Tryckta källor

Bringéus, Nils-Arvid (2005). *Den kyrkliga seden*. Stockholm: Carlsson

Dahlby, Frithiof (1971). *Kyrkokalender*. 4. uppl. Lund: H. Ohlsson

Karlsmo, Emilie, Lindblad, Jakob & Widmark, Henrik (red.) (2014). *De kyrkliga kulturarven: aktuell forskning och pedagogisk utveckling*. Uppsala: Acta universitatis Upsaliensis : Uppsala universitetsbibliotek [distributör]

Kilström, Bengt Ingmar (1980). *Guds hus: vad byggnaden och föremålen berättar om kyrkan igår och idag*. Stockholm: Proprius

Lomaeus, Göran (red.) (2014). *Dagboken med kyrkoalmanacka 2014 - 2015: tema: Min kyrka och Gud*. Stockholm: Verbum

Martling, Carl Henrik (1993). *Kyrkans år och dagar*. Stockholm: Verbum

Martling, Carl Henrik (2006). *Liturgik: en introduktion*. 2., omarb. uppl. Stockholm: Verbum

Martling, Carl Henrik (2004). *Talande tystnad: om kyrkans symbolspråk*. [Ny, bearb. och utvidgad uppl.] Skellefteå: Artos

Nilsson, Nils-Henrik (2010). *Värd i kyrkan*. Stockholm: Verbum

Oskarsson, Linnea (2008). *Att inventera perenner: en handledning*. Alnarp: Centrum för biologisk mångfald

Rosenberg, Sven-Åke & Johanson, Lisa (1960). *Altarvård*. 3. uppl. Lund: Gleerup

Vembye, Dorthe (2006). *Binderi, teknik, design*. Odense: Erhvervsskolernes Forlag

Elektroniska källor

Fairtrade, Pressmeddelande Dubbel omtanke på Alla hjärtans dag (2013)
<http://fairtrade.se/nyheter/pressmeddelande-dubbel-omtanke-pa-alla-hjartans-dag>
(hämtad 2015-03-05)

Jordbruksverket, Marknadsöversikt 2013 – prydnadsväxter, Rapport 2013:5
http://www2.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/trycksaker/Pdf_rapporter/ra13_5.pdf
(hämtad 2015-03-05)

Regeringskansliet (2015)
<http://www.regeringen.se/sb/d/2055> (hämtad 2015-03-05)

Riksantikvarieämbetet (2015)

Kyrkan som kulturmiljö och kyrkoantikvarisk ersättning

<http://www.raa.se/kulturarvet/byggnader/kyrkor/hallbart-bruk-av-kyrkor/> (hämtad 2015-03-05)

<http://www.raa.se/app/uploads/2012/12/%C3%96verenskommelse-mellan-staten-och-svenska-kyrkan.pdf> (hämtad 2015-03-05)

Svenska Kyrkan (2015)

Organisation och uppgift

<http://www.svenskakyrkan.se/organisation> (hämtad 2015-03-06)

<https://www.svenskakyrkan.se/omoss/kyrkans-grundlaggande-uppgifter> (hämtad 2015-03-06)

Kulturarv

<http://www.svenskakyrkan.se/kyrkaochsamhalle/kultur-och-kulturarv-handlar-om-det-levande> (hämtad 2015-03-06)

Liturgi

<http://www.svenskakyrkan.se/troochandlighet/liturgi> (hämtad 2015-03-06)

Liturgiska färger

<http://www.svenskakyrkan.se/troochandlighet/liturgiska-farger> (hämtad 2015-03-06)

Altare

<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=730589> (hämtad 2015-03-06)

Statistik

<http://www.svenskakyrkan.se/statistik> (hämtad 2015-03-06)

Allt om bibeln

<http://www.alltombibeln.se/bibelfragan/litcol.htm> (hämtad 2015-04-02)

Figurförteckning

Figur 1: Foto på arbetes första sida

Figur 2: Processbeskrivning

Figur 3: Svarssammanställning av fråga 4 i frågeformuläret

Figur 4: Svarssammanställning av fråga 3 i frågeformuläret

Figur 5: Svarssammanställning av fråga 5 i frågeformuläret

Figur 6: Svarssammanställning av fråga 7 i frågeformuläret

Figur 7: Svarssammanställning av fråga 8 i frågeformuläret

Figur 8: Mervärdessammanställning

Samtliga figurer är författarens egna

Jämförelse mellan anvisningar i tre olika kyrkoalmanackor, 1960, 1971 och 2014/15				
Kyrkoåret	Altarvård 1960	1971 års Kyrkoalmanacka	Dagboken med kyrkoalmanacka 2014-2015	Avvikelser
Helgdag	Altarblommornas färg, sort och antal			
1:a söndagen i advent	Vita blommor, oftast krysantemum de enda man har tillgång till. Små ljusröda begonior kan tala om glädjen över Konungens ankomst.	Vita	Vita blommor	
2:a söndagen i advent	Sparsamt med skärlila chrysantemum - bot och förbidan	Skära eller lila	Violetta blommor	
3:e söndagen i advent	Se ovan	Skära eller lila	Violetta blommor	
4:e söndagen i advent	Se ovan	Skära eller lila	Vita blommor	
Julafton, julbön		Vita (eller lila) Julgranar på var sida om altaret	Violetta blommor	Vita (eller lila) är nutida violett
Julnattsmässa och Julotta			Vita och röda blommor	
Juldagen	Vita och röda blommor, tex vita hyacinter och röda tulpaner, eller syrener, liljor, tazetter. Inte chrysantemum osm använts under Advent; nu ska det vara något nytt. Gärna kan man ha några kvistar ädelgran - helst ej vanlig gran, den barrar.	Vita och röda, Julstjärnan (Poisettia pulcherrima) är dekorativ	Vita och röda blommor	
Annandag jul	Röda blommor - martyrdag	Röda	Röda blomor	
Söndagen efter jul	Vita blommor	Vita. Om Menlösa barns dag infaller denna söndag: Röda	Vita blommor	
Nyårsdagen	Se ovan	Vita (och röda)	Vita blommor	
Söndagen efter nyår	Se ovan	Vita (och röda)	Vita blommor	
Trettondedag jul	Se ovan	Vita (och röda)	Vita blommor	
1:a söndagen efter trettondedagen	Se ovan	Vita (och röda)	Vita eller vita och röda blommor	
2:a söndagen efter trettondedagen	Se ovan	Vita (och röda)	Vita och röda blommor	
3:e söndagen efter trettondedagen	Se ovan	Vita (och röda)	Vita och röda blommor	

Kyrkoåret	Altarvård 1960	1971 års Kyrkoalmanacka	Dagboken med kyrkoalmanacka 2014-2015	Avvikelser
Septuagesima	Se ovan	Lilafärgade	Blå eller violetta blommor	Vit 1960 är 1971 Lila
Kyndelsmässodagen	Som vid jul.	Vita och röda, gärna också blåa	Vita, röda och blå blommor	Blå färg har tillkommit
Fastlagssöndagen	Djupröd amaryllis eller djupröda anemoner(ej tulpaner) Kärlekens höga visa. Törnegränar-Kristi lidande	Mörkröda	Mörkröda blommor	Törnegränar omnämns inte, 1971 och 2014/15
Askondagen	Botdagen infaller under Fastan, altaret prydes som övriga söndagar i Fastan	Lilafärgade	Violetta nejlikor	
1:a söndagen i fastan	Endast törnekvistar. Därtill några få lilafärgade tulpaner, hyacinter eller krokus.	Lilafärgade	Violetta blommor	Törnegränar omnämns inte, 1971 och 2014/15
2:a söndagen i fastan	Se ovan	Lilafärgade	Violetta blommor	
3:e söndagen i fastan	Se ovan	Lilafärgade	Blå eller violetta blommor	
Midfastosöndagen		Rosor	Skära eller guldgula rosor	Färgen på rosorna definieras 2014/15
Jungfru Marie bebådelsedag	En vit lilja, eller vita tulpaner eller hyacinter	Vita (liljor)	Vita liljor	
Palmsöndagen	Några få låga blommor, djupröda och vita anemoner. Sälgvistar	Sälgvistar, "Nordens palmer"ev röda och vita blommor (vinets och brödets färg)	Sälgvistar ("Nordens palmer")	
Skärtorsdagen	Som långfredagen eller ev vita blommor, talar om den lidande men segrande Kärleken.	Vita och röda	Vita och röda blommor	
Långfredagen	Fem röda rosor framför krucifixet för att påminna om Kristi fem sår.	En krans av törnen kring altarets krucifix samt fem röda rosor (Jesu fem sår) Altaret avklädes efter gudstjänstens slut	Fem röda rosor	
Påsknatten-påskmessa	Törnegränar borttagas.		Påskliljor, ev nyutsprunget björklöv	

Kyrkoåret	Altarvård 1960	1971 års Kyrkoalmanacka	Dagboken med kyrkoalmanacka 2014-2015	Avvikelser
Annandag påsk	Påskliljor omväxlande med andra vårblommor, kvistar av forsythia. Ej pingstliljor, de sparas till Pingst	Påskliljor, björklöv	Påskliljor	
2:a söndagen i påsktiden	Se ovan	Vårblommor, icke pingstliljor	Vårblommor eller påskliljor men inte pingstliljor	
3:e söndagen i påsktiden	Se ovan	Vårblommor, icke pingstliljor	Vårblommor eller påskliljor men inte pingstliljor	
4:e söndagen i påsktiden	Se ovan	Vårblommor, icke pingstliljor	Vårblommor eller påskliljor men inte pingstliljor	
5:e söndagen i påsktiden	Se ovan		Vårblommor eller påskliljor men inte pingstliljor	
Bönsöndagen	Bönens vita lilja, drivna körsbärskvistar, konvaljer	Vita liljor (icke pingstliljor)	Vita liljor men inte pingstliljor	
Kristi himmelfärds dag	Se ovan	Vita liljor (icke pingstliljor)	Vita liljor men inte pingstliljor	
Söndagen före pingst		Vita liljor (icke pingstliljor)	Vita blommor men inte pingstliljor	Vita liljor 1971 är vita blommor 2014/15
Pingstdagen	Rikligt av pingstliljor, möjligen 12 blekröda eller svagt gulröda tulpaner som skola påminna om Andens utgjutande över de 12 apostlarna.	Pingstliljor (för första gången detta kyrkoår) samt tolv röda tulpaner (Andens utgjutande över de tolv apostlarna)	Pingstliljor och tolv röda tulpaner, pingstliljor kan bytas ut mot kvistar med äppelblom	
Annandag pingst	Se ovan	se Pingstdagen	Pingstliljor, kan bytas mot kvistar med äppelblom	
Heliga trefaldighets dag eller Missionsdagen	Kraftiga grenar av fruktträd symbolisera detta spirande och fruktbärande liv. Talar om Andens nya liv. En bukett sammansatt av blommor i olika färger och former talar om det rika och överflödande livet Missionsdagen - få röda blommor talar om Kristi kärlek genom människor som vilja vara hans sändebud.	Blandade färger. Som treenighetens färger nämnas ibland purpurrött, blått och grönt	Blommor i blandade färger	1960 - röd färg, 1971 - treenighetens färger, purpurrött, blått, grönt, 2014/15 - blandade färger
1:a söndagen efter trefaldighet	Vita syrener, glesare klasar och där en del av bladen plockas av. Rosor	Blandade färger	Blommor i blandade färger	Vita syrener, rosor har blivit blandade färger

Kyrkoåret	Altarvård 1960	1971 års Kyrkoalmanacka	Dagboken med kyrkoalmanacka 2014-2015	Avvikelser
2:a söndagen efter trefaldighet	Se ovan	Blandade färger	Blommor i blandade färger	Vita syrener, rosor har blivit blandade färger
Midsommardagen	Skogens och ängens blommor, ev röda prästkragar, småblommioga vallmor för att få större färgrikedom. En björk kan stå på vardera sidan av altaret.	Sommarens blommor från skog och äng (prästkragar, blåklint osv.)	Ängsblommor (t ex prästkragar och blåklint)	
Den helige Johannes Döparens dag		Blandade färger	Ängsblommor (t ex prästkragar och blåklint)	
4:e söndagen efter trefaldighet		Blandade färger	Blommor i blandade färger	
Apostladagen		Röda	Röda rosor	Rosor är definierat 2014/15
6:e söndagen efter trefaldighet		Röda rosor	Röda rosor	
Kristi förklarings dag	Vita liljor annars andra vita blommor	Vita (liljor)	Vita liljor	
8:e söndagen efter trefaldighet		Blandade färger	Blommor i blandade färger	
9:e söndagen efter trefaldighet		Blandade färger	Blommor i blandade färger	
10:e söndagen efter trefaldighet		Blandade färger	Blommor i blandade färger	
11:e söndagen efter trefaldighet		Blandade färger	Blommor i blandade färger	
12:e söndagen efter trefaldighet		Blandade färger, gärna rosor	Blommor i blandade färger	
13:e söndagen efter trefaldighet		Blandade färger	Blommor i blandade färger	
14:e söndagen efter trefaldighet		Blandade färger	Blommor i blandade färger	
15:e söndagen efter trefaldighet		Liljor	Liljor (inte vita)	
16:e söndagen efter trefaldighet		Blandade färger	Blommor i blandade färger	

Kyrkoåret	Altarvård 1960	1971 års Kyrkoalmanacka	Dagboken med kyrkoalmanacka 2014-2015	Avvikelser
17:e söndagen efter trefaldighet		Blandade färger	Blommor i blandade färger	
Den helige Mikael's dag	Änglarnas och barnens dag. Vit gladiolus, framför dem några mindre blommor. Symbolisera storhet och ringhet. Bladen på gladiolus är svärdformade - Mikael's strid med draken.	Vita	Vita blommor (ej liljor)	Vit gladiolus 1960 är senare endast definierat som vit (ej liljor)
Tacksägelsedagen	Röda eller olivfärgade gladiolus eller rosor. Höstlöv	Olivfärgade blomster. Höstlöv. Några kärvar och frukter.	Höstblommor, höstlöv och kärvar	1960- gladiolus, omnämns inte senare
20:e söndagen efter trefaldighet		Blandade färger	Blommor i blandade färger	
21:a söndagen efter trefaldighet		Blandade färger	Blommor i blandade färger	
Alla helgons dag	Vita blommor möjligen svagt skärlila	Vita och skära (eller röda)	Vita och röda blommor	Skärlila har blivit skära eller (röda) vidare till röda
Söndagen efter alla helgons dag			Violetta och vita blommor	
23:e söndagen efter trefaldighet		Blandade färger	Blommor i blandade färger	
Söndagen före domsöndagen		Rödlila eller blandade färger	Violetta blommor	
Domsöndagen	Få blommor som svara mot textens allvar, tex rödlila chrysantemum.	Blandade blommor (eller rödlila eller vita)	Röda och vita blommor	Rödlila, övergått till rödlila eller vita, numera röda och vita
Kyrkmässa - firas på årsdagen av kyrkans invigning	Reformationsdagen - röda och vita blommor	Reformationsdagen - röda (och vita)	Vita och röda blommor	

Kyrkoårets liturgiska färger

När Svenska kyrkan upptog en liturgisk färgkanon i början av förra seklet anslöt man sig till den romerska ordningen och kyrkoårets fem färger är följaktligen vitt, rött, lila, grönt och svart.

Vitt - Glädjens och renhetens färg som används under själva festen då glädjen står i centrum, exempelvis julen, Påskdagen, tiden efter påsk, och pingsten. Men den vita färgen används även under andra högtider som dop och vigsel.

Rött - Den helige andes, blodets och kärlekens färg. Vid pingsten påminner den om elden när den helige Ande blev utgjuten, och på annandag jul om martyrerna, människorna som dog för sin tro på Jesus. Rött är också den färg som används på Johannes döparens dag (midsommarafton).

Lila - Förberedelsens, biktens och botens färg. Denna färg är kyrkoårets allvarligaste färg och den används under förberedelsetiden före årets största fester, jul och påsk. Det är en tid av betänksamhet då man förbereder sig för vad som ska komma genom att tänka efter om man lever sitt liv på rätt sätt och hur viktigt det är med förlåtelse.

Grönt - Växtens färg. Den talar om växtlighet, inte bara i naturen utan också i vårt eget liv. Den påminner oss om att vi också måste växa till, i ande och sanning i våra kristna liv. Den gröna färgen är efterfestens färg och används bl.a under Trettondagstiden och sedan en stor del av sommaren och hösten fram till Domsöndagen, en period då man får bearbeta det som har varit och växa i tro.

Svart - Sorgens färg som bara används en dag under kyrkoåret, på Långfredagen, som påminnelse om Jesu död på korset, samt vid begravningar.

Vid sidan av de här färgerna kan det även förekomma andra färger, exempel blått på Marie bebådelsedag och grått på Askonsdagen och vardagarna under fastan. Likaså kan vitt ibland ersättas av gult. Det finns ingen absolut fastslagen regel och det kan alltså förekomma lokala avvikelser. Men de först nämnda fem färgerna är de "officiella" liturgiska färgerna.

Källa: Allt om Bibeln, Thor-Leif Strindberg

Frågeformulär

1. Placerar ni blommor på altaret? _____
2. Om ni vid gudstjänst/sammankomst pryder altaret med altarblommor, vilken är den främsta anledningen? (flera svarsalternativ tillåtet) _____
  - Prydnad
  - Offer till Kristus
  - Tradition
  - Annat, vad? _____
3. Utgår ni ifrån riktlinjerna i *Dagboken med kyrkoalmanackan* vid val av altarblommor?
  - Ja
  - Ja i möjligaste mån
  - Vid större högtider
  - NejKommentar _____
4. Vem ansvarar för anskaffning av altarblommor?
  - Vaktmästare (inre tjänst)
  - Kyrkogårdsarbetare (yttre tjänst)
  - Kyrkogårdsarbetare (inre/yttre tjänst)
  - Församlingsanställd
  - Kyrkvärd (ideellt arbete)
  - Annan, vilken befattning/roll? _____
5. Skatta i procent varifrån den mesta delen av altarblommorna införskaffas?
  - % Blomsteraffär/Handelsträdgård
  - % Kyrkans mark
  - % Egna trädgårdar
  - % Vilda blommor
  - % Annat, i så fall varifrån? _____
6. Hur många buketter av altarblommor anskaffas i snitt per månad till församlingens samtliga kyrkor? _____
7. Vid inköp av blommor, hur stor är den procentuella delen av rättvisemärkta blommor över året? _____
8. I Kyrkans Tidning kan man läsa om Kirsebergs församling, Malmö som valt att anlägga en egen perennrabatt med tanke att därifrån plocka altarblommor. Skulle er församling kunna tänka sig att ta efter den idén?
  - Ja, därför att _____
  - Nej, därför att _____
  - Tveksamt, därför att _____

Växtsammansättning

Vetenskapligt namn	Svenskt namn	V	Kv	Ki	MH	MI	POM	E	Dj	A-K	R
Hylotelephium telephium	kärleksört	1	1	1	1		1	1	1	1	8
Actaea simplex	höstsilverax	1	1	1	1	1		1	1		7
Echinacea purpurea	röd rudbeckia		1	1	1	1		1	1	1	7
Alchemilla mollis	jättedaggkåpa	1	1		1	1		1		1	6
Aster amellus	brittsommaraster		1	1		1	1	1		1	6
Astilbe Chinensis-gr	astilbe	1			1		1	1	1	1	6
Hosta sieboldiana	daggfunkia		1		1		1	1	1	1	6
Aconitum carmichaelii	oktoberstormhatt				1	1	1	1		1	5
Astrantia major	stjärnflocka			1		1		1	1	1	5
Anemone x hybrida	stor höstanemon	1	1	1		1		1			5
Dicentra spectabilis	löjtnantshjärta	1	1		1			1	1		5
Helenium autumnale-gr	solbrud			1	1		1	1	1		5
Paeonia lactiflora	luktpion		1	1	1			1		1	5
Rosa	ros	1	1	1				1		1	5
Aconitum napellus	äkta stormhatt					1	1	1		1	4
Aconitum x cammarum	trädgårdsstormhatt					1	1	1		1	4
Anemone tomentosa	silvrig höstanemon	1			1			1	1		4
Bergenia cordifolia	bergenia				1			1	1	1	4
Helianthus 'Lemon Queen'	septembersolros						1	1	1	1	4
Hosta	funkia				1			1	1	1	4
Phlox carolina	knutflox				1		1		1	1	4
Phlox paniculata	höstflox				1		1		1	1	4
Solidago canadensis	trädgårdsgullris				1	1		1		1	4
Veronicastrum virginicum	kransveronika				1			1	1	1	4
Gypsophia 'Rosenschleier'	rosenslöja			1	1			1		1	4
Heuchera micrantha	småblommig alunrot	1	1					1		1	4
Heuchera sanguinea	blodalunrot	1	1					1		1	4
Scabiosa caucasica	höstvädd		1	1				1		1	4
Achillea filipendula	praktrölleka				1	1	1				3
Achillea millefolium	röllika				1	1	1				3
Actaea racemosa	läkesilverax				1			1	1		3

Vetenskapligt namn		V	Kv	Ki	MH	MI	POM	E	Dj	A-K	R
Anaphalis triplinervis	ulleternell				1			1	1		3
Aster macrophyllus	glandelaster				1			1	1		3
Eupatorium maculatum	fläckflockel				1	1			1		3
Geranium	näva				1		1		1		3
Helleborus niger	julros				1			1	1		3
Lythrum salicaria	fackelblomster			1	1			1			3
Primula denticulata	bollviva		1				1	1			3
Salvia nemorosa	stäppsalia		1					1	1		3
Salvia x sylvestris	skogssalia		1	1				1			3
Sanguisorba officinalis	blodtopp			1		1		1			3
Thalictrum aquilegifolium	aklejruta	1			1		1				3
Thalictrum rochebrunianum	skuggviolruta				1		1		1		3
Trollius x cultorum	smörboll		1					1	1		3
Alchemilla erythropoda	rödskäftig daggkåpa							1	1		2
Aquilegia vulgaris	akleja			1			1				2
Aster ageratoides	balsamaster				1			1			2
Aster divaricatus	vit skogsaster							1	1		2
Bistorta officinalis	stor orrrot			1				1			2
Calamintha nepeta	stenkyndel			1				1			2
Chelone obliqua	lila sköldpaddsort			1	1						2
Crocsmia	höstlija (montbretia)		1	1							2
Echinops	bolltistel	1						1			2
Epilobium	mjölke					1		1			2
Hedera helix	murgröna					1		1			2
Kalimeris incisa	fjäderaster				1				1		2
Ligularia stenocephala	mörk gullstav				1			1			2
Lychnis chalconica	studentnejlika			1				1			2
Lythrum virgatum	smalt fackelblomster				1			1			2
Papaver Orientale-gr	jättevallmo						1	1			2
Perovskia atriplicifolia	perovskia			1				1			2
Euphorbia polychroma	gulltörel				1				1		2
Anemone sylvestris	tovsippa			1							1

Vetenskapligt namn		V	Kv	Ki	MH	MI	POM	E	Dj	A-K	R
Artemisia lactiflora	pärmlalört			1							1
Camassia lechtlinii	stjärnhycint								1		1
Eryngium alpinum	alpmartorn							1			1
Geum coccineum	nejlikrot		1								1
Knautia macedonica	grekvädd								1		1
Lavandula angustifolia	lavendel							1			1
Malope trifida	praktmalva					1					1
Nepeta x faassenii	kantnepeta		1								1
Physostegia virginialis	drakmynta			1							1
Polygonatum x hybridum	jätterams							1			1
Veronica spicata	axveronika							1			1

Teckenförklaring

V - Varnhem

Kv - Kvistofta församling

Ki - Kirseberg församling

MH - Mona Holmberg

MI - Marika Irvine

POM - Programmet för odlad mångfald

A-K - Anna-Karin Westlund

Dj - Jonas Bengtsson, Djupedals plantskola

E-egna erfarenheter

R - resultat

Färgförklaring: värderad högt av

	7, 8 informanter
	5, 6 informanter
	4 informanter
	3 informanter
	2 informanter
	

Färgliturgi - problem/möjligheter

Datum	Helgdag	Altarblommornas färg	Eget växtmaterial
30-nov	1:a söndagen i advent	Vita blommor	
07-dec	2:a söndagen i advent	Violetta blommor	
14-dec	3:e söndagen i advent	Violetta blommor	
21-dec	4:e söndagen i advent	Vita blommor	
24-dec	Julafton, julbön	Violetta blommor	
24-25 dec	Julnattsmässa och Julotta	Vita och röda blommor	
25-dec	Juldagen	Vita och röda blommor	
26-dec	Annandag jul	Röda blomor	
28-dec	Söndagen efter jul	Vita blommor	
01-jan	Nyårsdagen	Vita blommor	
04-jan	Söndagen efter nyår	Vita blommor	
06-jan	Trettondedag jul	Vita blommor	
11-jan	1:a söndagen efter trettondedagen	Vita eller vita och röda blommor	
18-jan	2:a söndagen efter trettondedagen	Vita och röda blommor	
25-jan	3:e söndagen efter trettondedagen	Vita och röda blommor	
01-feb	Septuagesima	Blå eller violetta blommor	
08-feb	Kyndelsmässodagen	Vita, röda och blå blommor	
15-feb	Fastlags söndagen	Mörkröda blommor	
18-feb	Askondagen	Violetta nejlikor	Problem - blomsort
22-feb	1:a söndagen i fastan	Violetta blommor	
01-mar	2:a söndagen i fastan	Violetta blommor	
08-mar	3:e söndagen i fastan	Blå eller violetta blommor	
15-mar	Midfastosöndagen	Skära eller guldgula rosor	Problem - blomsort
22-mar	Jungfru Marie bebådelsedag	Vita liljor	Problem - blomsort
29-mar	Palmsöndagen	Sälghvistar ("Nordens palmer")	
02-apr	Skärtorsdagen	Vita och röda blommor	

Datum	Helgdag	Altarblommornas färg	Eget växtmaterial
03-apr	Långfredagen	Fem röda rosor	Problem - blomsort
04-apr	Påsknatten-påskmässan	Påskliljor, ev nyutsprunget björklöv	
05-apr	Påskdagen	Påskliljor, ev nyutsprunget björklöv	
06-apr	Annandag påsk	Påskliljor	
12-apr	2:a söndagen i påsktiden	pingstliljor	
19-apr	3:e söndagen i påsktiden	pingstliljor	
26-apr	4:e söndagen i påsktiden	pingstliljor	
03-maj	5:e söndagen i påsktiden	pingstliljor	
10-maj	Bönsöndagen	Vita liljor men inte pingstliljor	
14-maj	Kristi himmelfärds dag	Vita liljor men inte pingstliljor	
17-maj	Söndagen före pingst	Vita blommor men inte pingstliljor	
24-maj	Pingstdagen	pingstliljor kan bytas ut mot kvistar med	
25-maj	Annandag pingst	äppelblom	
31-maj	Heliga trefaldighets dag	Blommor i blandade färger	
07-jun	1:a söndagen efter trefaldighet	Blommor i blandade färger	
14-jun	2:a söndagen efter trefaldighet	Blommor i blandade färger	
20-jun	Midsommardagen	blåklint)	
21-jun	Den helige Johannes Döparens dag	blåklint)	
28-jun	4:e söndagen efter trefaldighet	Blommor i blandade färger	
05-jul	Apostladagen	Röda rosor	
12-jul	6:e söndagen efter trefaldighet	Röda rosor	
19-jul	Kristi förklarings dag	Vita liljor	
26-jul	8:e söndagen efter trefaldighet	Blommor i blandade färger	
02-aug	9:e söndagen efter trefaldighet	Blommor i blandade färger	
09-aug	10:e söndagen efter trefaldighet	Blommor i blandade färger	
16-aug	11:e söndagen efter trefaldighet	Blommor i blandade färger	
23-aug	12:e söndagen efter trefaldighet	Blommor i blandade färger	

Datum	Helgdag	Altarblommornas färg	Eget växtmaterial
06-sep	14:e söndagen efter trefaldighet	Blommor i blandade färger	
13-sep	15:e söndagen efter trefaldighet	Liljor (inte vita)	Kan vara problem - blomsort
20-sep	16:e söndagen efter trefaldighet	Blommor i blandade färger	
27-sep	17:e söndagen efter trefaldighet	Blommor i blandade färger	
04-okt	Den helige Mikael's dag	Vita blommor (ej liljor)	
11-okt	Tacksägelsedagen	Höstblommor, höstlöv och kärvar	
18-okt	20:e söndagen efter trefaldighet	Blommor i blandade färger	
25-okt	21:a söndagen efter trefaldighet	Blommor i blandade färger	
31-okt	Alla helgons dag	Vita och röda blommor	
01-nov	Söndagen efter alla helgons dag	Violetta och vita blommor	
08-nov	23:e söndagen efter trefaldighet	Blommor i blandade färger	
15-nov	Söndagen före domsöndagen	Violetta blommor	
22-nov	Domsöndagen	Röda och vita blommor	
*	Kyrkmässa	Vita och röda blommor	

 Svårt med eget växtmaterial

 Möjlighet med eget växtmaterial

